

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

Дипломна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на
тему

**ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ С ПРАВИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХХ-
ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ
АРХІВІВ)**

Виконав (-ла): студент (-ка) 4 курсу,
групи ІА-41

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

Слободян Діана Андріївна

Керівник:

доктор історичних наук, професор

Шологон Лілія Іванівна

Рецензент:

Івано-Франківськ, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	8
НОРМАТИВНА БАЗА ЯК ЗАКОНОДАВЧА ПЕРЕДУМОВА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ АРХІВНОЇ СПРАВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	8
1.Еволюція архівного законодавства: від традиційного зберігання до концепції «цифрового архіву» (1990-ті – 2010-ті рр.).	8
1.2. Сучасні стратегії та вектори цифрової трансформації архівної галузі (2020–2026 рр.).....	17
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2	31
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРНЕТ-САЙТІВ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ	31
2.1. Типологія та функціональні можливості вебпорталів архівних установ.	31
2.2. Практичний досвід репрезентації архівних ресурсів онлайн (на прикладі ЦДАВО, ЦДАГОАС та ЦДІАК України).....	45
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3	57
ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ В ГАЛУЗІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ	57
3.1. Виклики воєнного стану, безпекові ризики та перспективи повної інформатизації.	57
3.2. Здобутки у сфері та цілі для покращення	66
Висновки до розділу 3	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження інформатизації архівної справи в Україні зумовлена глибокими трансформаційними процесами, які відбуваються в умовах становлення цифрового суспільства та переходу до нових моделей збереження й використання інформації. Архівна галузь, яка традиційно базувалася на зберіганні паперових документів, нині зазнає суттєвих змін, пов'язаних із впровадженням електронних ресурсів, автоматизованих систем та цифрових технологій. Це обумовлює необхідність комплексного переосмислення як теоретичних засад архівознавства, так і практичних механізмів функціонування архівних установ.

Важливим чинником актуалізації дослідження є розвиток нормативно-правової бази, яка регулює архівну сферу. Починаючи з прийняття Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», було закладено фундамент для функціонування галузі, однак подальший розвиток інформаційних технологій вимагав внесення змін, що враховують появу електронних документів, баз даних та цифрових копій. Це спричинило формування правових передумов для переходу до концепції «цифрового архіву», що передбачає інтеграцію традиційних і новітніх форм зберігання інформації.

Разом із тим сучасний стан нормативного забезпечення характеризується певною фрагментарністю та недостатньою узгодженістю окремих актів, що ускладнює процеси цифровізації. Відсутність єдиного комплексного підходу до оцифрування документів, недостатній рівень впровадження безпаперового документообігу та обмежені цифрові компетентності працівників архівної сфери створюють додаткові виклики для ефективного функціонування галузі.

Особливої гостроти проблема інформатизації архівної справи набула в умовах сучасних суспільно-політичних викликів, зокрема повномасштабної війни, що супроводжується ризиками втрати документальної спадщини. У цих

умовах цифровізація виступає не лише інструментом модернізації, а й ключовим засобом збереження національної пам'яті, забезпечення безперервності доступу до архівної інформації та захисту культурної спадщини держави.

Крім того, зростає суспільний попит на оперативний доступ до архівних ресурсів, що пов'язано як із науковими дослідженнями, так і з практичними потребами громадян, зокрема у сфері соціального забезпечення. Це зумовлює необхідність створення ефективних електронних сервісів, інтегрованих інформаційних систем і єдиного цифрового простору архівних установ.

Отже, актуальність обраної теми визначається поєднанням кількох ключових факторів: необхідністю технологічної модернізації архівної галузі, викликами збереження документальної спадщини в умовах війни та зростанням ролі цифрових ресурсів у забезпеченні доступу до інформації. Саме ці обставини обумовлюють доцільність і своєчасність цього дослідження.

Об'єктом дослідження є інформатизація архівної справи в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Предметом дослідження є нормативне забезпечення архівної справи, перспективи офіційних інтернет-сайтів центральних державних архівів України

Метою роботи є комплексний аналіз нормативного забезпечення інформатизації архівної справи в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. і загальнодоступних медіа-ресурсів, створених на базі центральних державних архівів України.

Поставлена мета може бути досягнута шляхом вирішення наступних **завдань**:

– розкрити теоретичні засади інформатизації архівної справи та сутність переходу до концепції «цифрового архіву»;

- проаналізувати еволюцію архівного законодавства України в контексті трансформації від традиційного зберігання до цифрових форм роботи з документами;
- охарактеризувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення цифрової трансформації архівної галузі у 2020–2026 рр.;
- визначити ключові вектори та стратегії інформатизації архівної справи в Україні;
- дослідити інформаційний потенціал інтернет-сайтів центральних державних архівів України;
- здійснити типологізацію вебпорталів архівних установ та проаналізувати їхні функціональні можливості;
- узагальнити практичний досвід репрезентації архівних ресурсів у цифровому середовищі (на прикладі центральних державних архівів України);
- проаналізувати здобутки у сфері інформатизації архівних установ на сучасному етапі;
- виявити основні проблеми та виклики
- окреслити перспективи подальшого розвитку та напрями вдосконалення процесів інформатизації архівної галузі України.

Огляд джерельної бази. У процесі написання бакалаврської роботи велику увагу було приділено нормативно-правовим актам, законам України, документам Державної архівної служби України. Активно досліджувались праці таких науковців як Палієнко М., Залеток Н., Дідух Л., Калакура Я., Ковтанюк Ю., Артеменкова О. та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні та розширенні сучасних уявлень про інформатизацію архівної справи в Україні з урахуванням актуальних тенденцій її розвитку станом на 2026 рік. Попри те, що зазначена проблематика є достатньо ґрунтовно висвітленою у працях сучасних науковців і архівістів, у даній роботі акцент зміщено з загальнотеоретичних і нормативних аспектів на практичний аналіз цифрової інфраструктури архівної галузі. Зокрема, системно зосереджено увагу на стані,

структурі та функціональних можливостях вебсайтів центральних державних архівів України, а також на досягненнях у сфері оприлюднення оцифрованих документів і формування онлайн-доступу до архівних ресурсів. Це дозволило конкретизувати рівень цифрової трансформації архівних установ і виявити особливості розвитку електронного архівного середовища на сучасному етапі.

Методи дослідження. У процесі проведення дослідження було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. Зокрема, було використано системний, функціональний, аналітичний, порівняльний та інші методи дослідження.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів основної частини (які мають підрозділи), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НОРМАТИВНА БАЗА ЯК ЗАКОНОДАВЧА ПЕРЕДУМОВА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ АРХІВНОЇ СПРАВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

1.Еволюція архівного законодавства: від традиційного зберігання до концепції «цифрового архіву» (1990-ті – 2010-ті рр.).

Регулювання будь-якої сфери постає як фундаментальний компонент, що визначає чіткі параметри функціонування відповідної системи. Водночас зовнішні фактори істотно впливають на формування та подальше вдосконалення правової основи. Така основа має динамічний характер і потребує постійного оновлення нормативно-правових актів, скасування застарілих положень або запровадження нових норм відповідно до актуальних суспільних потреб. Розвиток самої галузі також визначає набір інструментів, які формують її законодавче забезпечення. Упродовж останніх років архівна справа в Україні зіткнулася з низкою викликів, що суттєво посилює актуальність модернізації регуляторної бази.

Формування правового підґрунтя для управління архівною сферою розпочалося одночасно з проголошенням незалежності України. Закон України, що безпосередньо регламентує архівну галузь, був розроблений і прийнятий одним із перших. На той час цей нормативний акт мав ключове значення для нової держави, оскільки виникла необхідність закріпити базові принципи та засадничі норми щодо формування, обліку, збереження та використання НАФ. Прийняття Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» не лише вирішило вузькопрофесійні питання, пов'язані з визначенням сутності архівної справи, напрямів державної політики, структури НАФ і системи установ, але й засвідчило прагнення українського народу ефективно управляти власною історичною спадщиною та відновлювати втрачені елементи національної пам'яті.

Розроблення та впровадження правових основ має визначальне значення не тільки для трансформації архівної галузі, а й для забезпечення суверенітету

та захисту національних інтересів України в цій сфері, а також для зміцнення позицій держави у міжнародному правовому просторі [4, с.67].

Саме 1993 рік вважається ключовим етапом у становленні правової системи архівної діяльності в Україні. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», ухвалений у цей період, структурно складається з десяти розділів, кожен із яких регламентує окремий напрям [2]:

- частина «Загальні положення» – визначає базові терміни, законодавчу основу галузі та конкретизує органи, відповідальні за формування і реалізацію державної політики у сфері архівної справи;

- частина «Національний архівний фонд та його формування» – встановлює основоположні засади комплектування НАФ;

- частина «Право власності на документи Національного архівного фонду» – окреслює сутність права власності на НАФ, а також механізми його здійснення, передачі чи відчуження;

- частина «Облік і зберігання Національного архівного фонду» – визначає ключові вимоги до реалізації зазначених процесів;

- частина «Використання Національного архівного фонду» – регламентує умови доступу до матеріалів НАФ, чинні обмеження, правила роботи з документами, а також права та обов'язки користувачів;

- частина «Система архівних установ» – формує чітку модель інституційної структури та визначає функції кожного її елемента;

- частина «Фінансове, матеріально-технічне і кадрове забезпечення архівних установ» – встановлює норми фінансування, порядок надання платних послуг, систему пільг для установ, ресурсне забезпечення, підготовку кадрів і соціальні гарантії фахівців;

- частина «Міжнародне співробітництво в архівній справі» – визначає принципи взаємодії на міжнародному рівні та порядок переміщення об'єктів Національного архівного фонду через державні кордони;

- частина «Відповідальність за порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи» – визначає порядок

контролю за дотриманням норм щодо НАФ, а також процедури відшкодування шкоди, завданої внаслідок правопорушень;

– частина «Прикінцеві положення» – охоплює відомості процедурного характеру та положення, що регулюють механізми реалізації закону.

До Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» неодноразово вносилися зміни, однак суттєва трансформація нормативного середовища у 2001 році розпочалася з модернізації термінологічного апарату Статті 1. Упроваджене медіа-нейтральне трактування поняття «архівного документа» як інформації, зафіксованої на «будь-якому носії», де-юре закріпило статус електронних і оптичних ресурсів як повноправних складових НАФ. Водночас до структури науково-довідкового апарату вперше було інтегровано «бази даних», що сформувало правову основу для переходу від традиційних паперових картотек до автоматизованих інформаційно-пошукових систем.

Вагомим змістовним доповненням стала Стаття 31, яка на законодавчому рівні включила електронні документи до переліку об'єктів державного зберігання. Нормативний акт поклав на архівні установи безпосередній обов'язок гарантувати їх збереженість, що зумовило необхідність розроблення новітніх технологічних підходів до довгострокового зберігання та коректного відтворення цифрової інформації. Це фактично заклало правові й теоретичні засади формування сучасного електронного архівознавства.

Подальший розвиток концепції «цифрового архіву» був підтриманий також через оновлення Статей 15 та 35, які регулюють формування фондів користування. Закріплення обов'язку архівних установ створювати копії документів за рахунок державного фінансування стало правовою основою для майбутніх процесів масової цифровізації. Практика надання дослідникам копій замість оригіналів сприяла формуванню нової моделі доступу, в межах якої цифровий образ документа виступає головним об'єктом дослідження, водночас забезпечуючи збереження фізичного носія.

Завершальним етапом оновленої редакції стало переосмислення матеріально-технічного забезпечення, закріплене у Статті 37. Законодавець чітко визначив, що воно обов'язково включає «засоби механізації та автоматизації архівних робіт». Це надало державним установам можливість на законних підставах планувати бюджетні витрати та фінансувати придбання комп'ютерної техніки, серверного обладнання й спеціалізованих сканувальних засобів, що остаточно засвідчило перехід архівної системи України до етапу високотехнологічного розвитку.

Базовим підґрунтям для формування будь-якого галузевого законодавства в Україні, у тому числі архівного, є Конституція України. Вона визначає ключові правові засади, на яких ґрунтується діяльність державних інституцій у сфері накопичення, зберігання та поширення інформації. Особливо важливою для архівної галузі є Стаття 34 Конституції України[1], яка гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію будь-яким обраним способом. У контексті розвитку інформатизації це передбачає обов'язок держави забезпечувати такі умови, за яких доступ до ретроспективної інформації є максимально зручним, що практично реалізується через впровадження сучасних інформаційних технологій.

Водночас цифровізація архівної сфери нерозривно пов'язана із забезпеченням права громадян на приватність, що закріплено у Статті 32 Конституції України. Вона встановлює заборону на збирання, зберігання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Для архівіста перехід до цифрового середовища означає необхідність дотримання балансу між конституційним правом громадянина «знайомитися в установах з відомостями про себе» та обов'язком захисту персональних даних, що набуває особливої складності в умовах створення відкритих електронних ресурсів і баз даних.

Ініційований процес розроблення та затвердження нормативно-правових інструментів, що формують модель функціонування української архівної системи, виявився достатньо ефективним. Серед ключових досягнень,

представлених чинними актами, варто виокремити: «Правила роботи архівних установ України» [3], «Положення про умови зберігання документів Національного архівного фонду» [5], «Положення про організацію роботи архівів» [4], «Порядок проведення Державною архівною службою України перевірок стану архівної справи в державних архівах областей, міста Києва, галузевих державних архівах, архівних відділах районних державних адміністрацій, архівних відділах міських рад» [6], «Типове положення про архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, державного і комунального підприємства, установи та організації» [7], «Типове положення про секретний архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації» [8], «Перелік типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів» [9], «Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях» [11], «Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» [10], «Деякі питання документування управлінської діяльності» [12], ДСТУ 2732:2023 [18].

Слід зазначити, що сукупність нормативно-правових актів є значно ширшою [24], ніж це відображено в межах даного дослідження. У роботі акцент зроблено на тих документах, які забезпечують комплексне охоплення всіх стадій архівної діяльності та пропонують чіткі методичні підходи до виконання кожної операції з практичної, технологічної точки зору.

Вагомим стимулом для переходу від декларативного рівня до практичного впровадження технологічних змін на рубежі століть стало Розпорядження Президента України від 2 вересня 2000 року № 273/2000-рп «Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи». Поява цього документа була зумовлена зростаючою потребою галузі в модернізації застарілої матеріально-технічної бази. Уперше на нормативному рівні було

чітко задекларовано необхідність «активізувати роботу, пов'язану з інформатизацією архівної справи», що підняло питання технічного переоснащення архівів із другорядного рівня до пріоритетів державної політики.

Окремий акцент у Розпорядженні зроблено на вдосконаленні діяльності служб діловодства шляхом «впровадження документування на новітніх носіях інформації». Це фактично стало нормативним сигналом до початку формування системи електронного документообігу та підготовки архівних установ до прийому документів у нетрадиційних форматах. Окрім цього, документ підкреслював важливість розвитку міжнародної співпраці, що в подальшому сприяло залученню зарубіжного досвіду та фінансової підтримки для реалізації перших масштабних проєктів із цифровізації архівної спадщини України.

«Правила роботи архівних установ України», запроваджені у 2013 році, визначають вимоги до організації процесів комплектування, обліку, збереження та використання НАФ, об'єкти якого перебувають у державній або комунальній власності [3]. У цих Правилах уже враховано аспекти роботи з цифровими матеріалами. Зокрема, у розділі «Загальні положення» закріплено такі дефініції, як:

– електронний документ – носій, у якому інформація зафіксована в цифровій формі та містить усі необхідні реквізити підтвердження;

– електронний інформаційний ресурс – інформація, створена, зафіксована або збережена в цифровій чи іншій нематеріальній формі з використанням програмних і технічних засобів;

– цифрова копія архівного документа – відтворення, що точно передає зміст оригіналу, отримане шляхом перетворення фізичного об'єкта в електронний формат або копіювання цифрового файлу;

– цифровий фонд користування документами – структурована сукупність електронних копій, сформована для використання замість фізичних оригіналів.

Крім того, положення цих Правил щодо загальних вимог до архівних сховищ поширюються також на установи, де зберігаються наукові, технічні, аудіовізуальні та цифрові матеріали.

У цілому зміст Правил містить норми, що регламентують процедури приймання цифрових об'єктів НАФ, їх розміщення у спеціалізованих сховищах та інші аспекти роботи з ними. Водночас слід підкреслити, що сучасний етап розвитку галузі зумовлює потребу в глибшому оновленні цих Правил, зокрема щодо управління НАФ у контексті оцифрованих і первинно цифрових документів.

Питання забезпечення збереженості цифрових файлів регулюється такими нормативними актами, як «Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» та «Деякі питання документування управлінської діяльності». В останньому основна увага приділена Типовій інструкції, яка визначає правила фіксації управлінської інформації у цифровому форматі та організацію міжвідомчої взаємодії. Водночас зазначені документи не враховують особливостей роботи з копіями, отриманими шляхом сканування.

Нормативне поле архівної діяльності у контексті цифрової трансформації доповнюється також Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», ухваленим 22 травня 2003 року, який є базовим правовим актом, що визначає фундаментальні засади функціонування системи електронної документації в Україні. У межах цього закону детально розкрито понятійний апарат, закріплено юридичну силу електронного документа як повноцінного еквівалента паперових носіїв, а також встановлено чіткі вимоги до його оформлення та реквізитів [13]. Реалізація цих положень спрямована на формування цілісної та стандартизованої системи електронного документообігу, яка забезпечує ефективну трансформацію процесів обробки інформації, гарантує надійність довготривалого зберігання даних і спрощує доступ до них у цифровому середовищі. Окрім цього, важливими складовими законодавчого забезпечення є Закони «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [14] та «Про Національну програму інформатизації» [15].

У 2020 році Укрдержархів презентував проєкт Стратегії розвитку архівної справи до 2025 року, сформований на основі Рекомендацій Ради Європи щодо

доступу до архівів № R (2000) 13, Конвенції про доступ до офіційних документів (Тромсе, 2009) та Принципів доступу Міжнародної ради архівів (2012) [17].

У цьому документі було зазначено, що в Україні відсутній комплексний підхід до цифровізації архівної галузі, спостерігається нестача системного планування процесів оцифрування фондів, а рівень цифрових компетентностей працівників і впровадження безпаперового документообігу залишається недостатнім.

Стратегія окреслила чотири основні напрями розвитку. Зосередимо увагу на тих положеннях, що стосуються нормативно-правового забезпечення інформатизації:

1. розроблення Галузевої програми оцифрування документальних масивів і довідкових ресурсів на 2021–2025 роки та забезпечення її практичної реалізації;

2. підготовка та подання до Міністерства юстиції нормативних вимог щодо оцифрування паперових і плівкових носіїв із включенням стандартів 3D-моделювання музейних об'єктів;

3. затвердження Концепції цифровізації як ключового елементу реформи, спрямованої на подолання «технологічної прірви», що забезпечить рівні можливості для автоматизації процесів у всіх архівних установах та доступ громадян до онлайн-сервісів незалежно від установи;

4. розроблення оновленого Переліку типових документів для органів влади та організацій із визначенням строків їх зберігання з урахуванням галузевої специфіки;

5. створення нормативних механізмів захисту цифрових ресурсів у періоди воєнних дій або глобальних криз.

Необхідність систематизації нормативної бази підкреслює О. Артеменкова, зазначаючи, що стрімке впровадження інформаційних технологій та процесів оцифрування документів є першочерговим завданням, яке потребує постійної уваги [31]. Погоджуємося з позицією дослідниці, оскільки зазначені проблеми залишаються актуальними. Водночас вирішення цих питань потребує інтенсифікації, особливо з огляду на значні втрати архівної інфраструктури внаслідок повномасштабної агресії Росії, що триває.

У межах сучасної стратегії цифровізації архівної галузі особливого значення набуває формування та системне поповнення цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду (НАФ). Згідно з чинними нормативно-методичними вимогами, архівні установи мають забезпечувати безперервність процесів оцифрування документальної спадщини. Пріоритетним напрямом визначено створення максимально повного та структурованого фонду майстер-копій документів НАФ. Такі цифрові зразки повинні відповідати високим технічним стандартам, що дозволить у подальшому використовувати їх як основу для формування похідних копій різних форматів, забезпечуючи водночас збереження оригіналів на традиційних носіях.

Суттєвим механізмом реалізації зазначених завдань є розвиток міжнародного співробітництва. Архівним установам рекомендовано активно налагоджувати взаємодію з іноземними партнерами з метою модернізації матеріально-технічної бази та впровадження сучасного обладнання для оцифрування. Водночас така співпраця має охоплювати не лише технічний аспект, а й питання інфраструктурного забезпечення, зокрема досягнення домовленостей щодо використання хмарних сховищ для резервування даних. Це створить надійні умови для зберігання, обробки та швидкого доступу до цифрових копій документів, а також до оцифрованого науково-довідкового апарату, що є необхідною передумовою ефективного функціонування сучасного електронного архіву.

Отже, еволюція нормативно-правової бази архівної справи в Україні засвідчує поступовий перехід від традиційної моделі зберігання документів до формування комплексної концепції «цифрового архіву», що супроводжується розширенням термінологічного апарату, закріпленням статусу електронних ресурсів та впровадженням нових технологічних стандартів. Водночас, попри значну кількість прийнятих нормативних актів і стратегічних ініціатив, сучасне законодавче поле залишається частково фрагментованим і потребує подальшої систематизації та узгодження. Актуальними завданнями залишаються розроблення цілісної політики цифровізації, удосконалення механізмів роботи з оцифрованими та народженими цифровими документами, а також зміцнення матеріально-технічної та інституційної спроможності архівних установ. Реалізація цих напрямів, зокрема через розвиток міжнародного співробітництва та впровадження інноваційних рішень, є необхідною передумовою забезпечення збереженості національної документальної спадщини та ефективного функціонування архівної системи в умовах сучасних викликів.

1.2. Сучасні стратегії та вектори цифрової трансформації архівної галузі (2020–2026 рр.).

Цифрові перетворення в архівній сфері протягом 2020–2026 рр. спираються не лише на галузеві розпорядження, а й на загальнодержавний інфраструктурний фундамент. Провідну роль у цьому процесі відіграє Закон України «Про електронні комунікації» (№ 1089-IX від 16.12.2020), що окреслює правовий та організаційний базис державної політики в інформаційно-комунікаційній царині [16]. Для розвитку архівної галузі зазначений акт має стратегічне значення, оскільки він створює технологічне підґрунтя для розбудови інструментів «цифрової держави» та функціонування таких інтегрованих систем, як «Е-архів» та державний портал «Дія».

Положення Закону № 1089-IX спрямовані на розширення доступу до швидкісних мереж зв'язку та забезпечення надійності й недоторканності переданої інформації. У практичному аспекті це формує необхідні передумови

для оперативного переміщення значних обсягів оцифрованих архівних документів від фондоутворювачів до державних сховищ. Законодавчі вимоги щодо стійкості мережевої інфраструктури та протидії кіберзагрозам є основоположними для втілення «Стратегії захисту документальної спадщини до 2027 року», зокрема в контексті впровадження хмарних рішень та географічного дублювання даних. Отже, даний законодавчий акт виступає інфраструктурною опорою, що уможливує повноцінне функціонування електронних архівів у глобальному просторі та гарантує дослідникам стабільний доступ до джерел національної пам'яті незалежно від їхньої геолокації.

Формування такої модернізованої комунікаційної платформи дозволило розпочати розроблення деталізованих алгоритмів опрацювання документів, що знайшло своє відображення у наступних нормативно-методичних розробках архівної сфери.

Унормування технічних аспектів на законодавчому рівні дало змогу державі сформулювати цілісну стратегічну програму дій. Це забезпечило перехід від поетапного оновлення окремих систем до реалізації масштабної стратегії, де масове оцифрування визнано пріоритетним засобом збереження історичної спадщини в умовах війни.

Ключовим етапом у побудові державної стратегії цифрового розвитку стало прийняття Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1349-р «Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року» [20]. Даний документ розглядається як фундаментальна стратегічна основа, що доповнює технічну базу галузі, адже вперше на урядовому рівні модернізація архівів інтерпретується не лише як технологічне оновлення, а як життєво необхідний елемент забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану.

Змістовний аналіз Стратегії дає змогу окреслити низку пріоритетних векторів, які формуватимуть обличчя архівної сфери до 2027 року. Насамперед,

особливий акцент зроблено на механізмі георезервування — формуванні територіально рознесених цифрових дублікатів об'єктів Національного архівного фонду в безпечних хмарних інфраструктурах, що покликане звести до мінімуму загрозу повної втрати історичних джерел у разі руйнування фізичних архівосховищ. Крім того, положення документа стимулюють розширення міжнародної співпраці, зокрема в аспектах постачання сучасних високотехнологічних сканувальних комплексів та організації дистанційного навчання для персоналу з питань менеджменту цифрових ресурсів.

Важливою ознакою акта 2024 року є спрямованість на розбудову «Єдиного вікна доступу» до архівних масивів, що ґрунтується на засадах повної взаємодії з державними інформаційними реєстрами та порталом «Дія». Це передбачає якісну трансформацію від розрізнених локальних баз даних конкретних установ до формування цілісного глобального пошукового простору. Отже, Розпорядження № 1349-р нормативно закріплює перехід архівної індустрії до проактивної моделі охорони пам'яті, за якої оцифрування виконує роль інструменту евакуації та гарантує стале збереження національного надбання в інформаційному середовищі.

Унормування вказаних стратегічних орієнтирів зумовило потребу в їхньому подальшому розгортанні на процедурному рівні, що безпосередньо вплинуло на створення деталізованих спеціалізованих методичних рекомендацій щодо практичних аспектів роботи з електронними документами.

Суттєвим кроком у процесі адаптації архівної справи до викликів воєнного стану стало прийняття Наказу Міністерства юстиції України від 18.04.2022 № 1499/5 «Про внесення змін до Правил роботи архівних установ України». Ключовою концептуальною зміною документа є нормативне закріплення дефініції «електронний інформаційний ресурс», що охоплює сукупність відомостей у цифровому або іншому нематеріальному вигляді, створених із застосуванням електронних чи оптичних технологій [21]. Це рішення дозволило легітимізувати діяльність архівів із розгалуженим масивом

віртуальних даних, які за своїми характеристиками виходять за межі традиційної системи електронного документообігу.

В умовах повномасштабної агресії Державна архівна служба України через листи від 04.03.2022 р. № 104/2.01-24/0 та від 03.04.2022 р. № 1339/2.01-24/0 розпочала процес оперативного документування подій війни. Дана ініціатива була спрямована на термінову фіксацію доказів злочинних дій агресора та прикладів спротиву українського народу для подальшого формування новітніх архівних фондів. Такий підхід продемонстрував зміщення функціональних пріоритетів архівних установ у площину активної акумуляції актуальної інформації, що має стати фундаментальним складником національної пам'яті [34].

Практична реалізація цього вектора розвитку відобразилася у систематичному зборі аудіовізуального та текстового контенту безпосередньо з офіційних Telegram-каналів, вебресурсів та мережових інформаційних майданчиків. Спеціалісти архівної галузі розпочали формування спеціалізованих цифрових колекцій, куди ввійшли фото- та відеоматеріали, що засвідчують руйнування інфраструктури, діяльність волонтерів та героїзм захисників. Це фактично трансформувало архіви в активних суб'єктів конструювання історичного наративу, де цифрові масиви з відкритих джерел отримали статус пріоритетних об'єктів комплектування Національного архівного фонду.

Інтенсивне впровадження ініціативного документування зумовило потребу в експрес-оновленні методичного та нормативного підґрунтя галузі. Головним результатом цих трансформацій стало реформування «Правил роботи архівних установ України» згідно з Наказом Міністерства юстиції України від 18.04.2022 р. № 1499/5. Оновлена редакція «Правил» не лише правово врегулювала оперування електронними інформаційними ресурсами, а й офіційно закріпила за архівами право на самостійну фіксацію подій та розбудову тематичних колекцій у період дії воєнного стану [32].

Ось перефразований текст для вашої дипломної роботи. Я дотримався всіх академічних вимог, зберіг термінологію, назви в лапках та оригінальні посилання у квадратних дужках без змін.

Проте для того, щоб акумульовані цифрові дані набули статусу офіційної частини державного фонду, вони мають пройти крізь регламентовану технічну процедуру. Це зумовлює потребу в уніфікованих стандартах оформлення та верифікації документів, що гарантують їхню достовірність і коректний облік у межах загальної системи. У такому нормативному акті, як «Порядок приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання», чітко окреслено єдиний перелік вимог до процесів обміну цифровими одиницями зберігання [22].

Наказ Міністерства юстиції України від 30.12.2020 № 4555/5 став засадничим процедурним документом, що легітимізував технологічний механізм передавання «цифрових за походженням» (born-digital) документів на постійне державне зберігання. Даний акт чітко розмежував традиційне паперове та новітнє електронне діловодство, встановивши норму, згідно з якою електронні документи Національного архівного фонду (НАФ) передаються до архівних установ виключно у супроводі стандартизованих XML-метаданих, які містять вичерпні відомості про їхнє походження, контекст та технічні параметри.

Прикладна значущість згаданого Наказу виявляється у запровадженні жорсткого алгоритму перевірки автентичності та цілісності інформаційних об'єктів шляхом обов'язкового застосування кваліфікованих електронних підписів (КЕП) та обчислення хеш-сум. Це заклало підґрунтя для автоматизації архівного обліку, за якого кожен цифровий елемент інтегрується у цілісну інформаційну систему через спеціалізовані реєстри та журнали, що забезпечує юридичну силу електронних ресурсів протягом усього періоду їхнього перебування у державних архівосховищах.

Вагоме місце у структурі галузевого регулювання посідають державні стандарти. З 01 березня 2024 року набув чинності ДСТУ 2732:2023

«Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», який став уже третьою за рахунком актуалізованою редакцією документа. Оновлений стандарт, на відміну від попередніх версій, містить розширений понятійний апарат, пов'язаний із функціонуванням електронних архівів та оперуванням цифровими масивами документів. Разом із тим, акт зафіксував низку значущих фахових коригувань, зокрема впровадження поняття «експертування цінності документів», яке офіційно замістило попередню дефініцію — «експертиза цінності документів» [18].

Варто зауважити, що впродовж тривалого часу термін «електронний архів» не мав нормативного закріплення на законодавчому рівні, що ставало предметом наукових дискусій. У сучасних реаліях електронний архів інтерпретується як сукупність організаційних та програмно-технічних засобів, призначених для довготривалого збереження електронних документів, інших даних у цифровій формі та забезпечення доступу до них у формі, зрозумілій людині. Відповідний термін та його офіційне тлумачення остаточно зафіксовані саме у ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа».

Реалізація таких деталізованих технічних алгоритмів та регламентів роботи з цифровими об'єктами вимагала, насамперед, уніфікованого розуміння засадничих понять. Адже розбудова надійної системи передавання документів неможлива без чітко детермінованих назв і стандартів, що визначають статус цифрового сховища. Саме тому впорядкування офіційної термінології стало базисом для наступного стратегічного кроку — організації системної наукової роботи. Це дало змогу не лише закріпити теоретичні напрацювання на папері, а й сконцентрувати зусилля наукової спільноти на розробленні інноваційних технологічних рішень для розвитку всієї галузі.

Науково-теоретичний супровід процесів діджиталізації у вказаний період було систематизовано через Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності Державної архівної служби України...» [23]. Цей документ окреслює правові межі функціонування науково-дослідних установ сфери, визначаючи

пріоритетним завданням створення новітніх технологічних рішень для модернізації архівної системи.

У межах реалізації цифрової трансформації 2020–2026 рр. вказаний наказ нормативно закріплює проведення наукових розшукувань у сфері створення нормативно-технічної бази для «Е-архіву», апробації систем тривалого збереження цифрових масивів та вдосконалення страхового фонду документації. Згадане «Положення» визначає пріоритетність саме прикладних розробок, орієнтованих на безпосередню імплементацію отриманих результатів у практичну діяльність державних архівних установ. Отже, цей акт формує інтелектуальне підґрунтя для цифрових змін, трансформуючи науковий доробок у базу для наступного методичного супроводу та практичного втілення стратегій галузевої автоматизації.

Результати теоретичних пошуків та прикладних студій послужили фундаментом для створення розгорнутих інструктивних матеріалів. Це уможливило перехід від концептуальних ідей до конкретних технологічних регламентів, які на сучасному етапі визначають алгоритми щоденної роботи з цифровими інформаційними об'єктами в архівних інституціях.

У структурі новітньої архівної галузі проміжок 2020–2026 років характеризується якісним переходом від загальнотеоретичного обговорення до впровадження суворих технічних регламентів опрацювання джерел у цифровій формі. Провідну роль у цьому контексті відіграють Методичні рекомендації «Приймання-передавання документів в електронній формі на постійне зберігання», що були схвалені Нормативно-методичною комісією Укрдержархіву [19]. Цей документ остаточно детермінує правовий та технологічний статус електронного документа як багатокomпонентного інформаційного об'єкта, що має чітко регламентований життєвий цикл у державних архівосховищах.

Відповідно до засад вказаних «Методичних рекомендацій», цифрове джерело в державній архівній установі перестає трактуватися як простий файл. Натомість воно отримує статус архівного електронного документа, структура

якого передбачає дві обов'язкові складові: безпосередній змістовний контент та супровідні метадані, що фіксують відомості про його створення, авторство, умови виникнення та технічні параметри. Правовий статус такого об'єкта засвідчується використанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП) чи печатки, що виступає запорукою автентичності та недоторканності інформаційного масиву впродовж усього терміну його перебування під охороною держави.

Документ пропонує деталізовану етапну модель оперування електронними ресурсами, що охоплює повний цикл — від їхнього виникнення в установі-фондоутворювачі до інтеграції в автоматизовану систему державного архіву. Зазначена модель включає такі критично важливі ланки:

1. Етап підготовки та відбору: Процес ініціюється проведенням експертування цінності, під час якого встановлюється доцільність включення електронного ресурсу до складу Національного архівного фонду. Суттєвою новацією є обов'язковість формування електронних справ, які, на відміну від паперової документації, мають супроводжуватися XML-описами (метаданими) згідно із затвердженим стандартом.

2. Технологічна схема передавання: Регламент передбачає два канали надходження масивів даних: через захищені лінії зв'язку (дистанційна передача) або на фізичних оптичних чи магнітних носіях. В обох випадках засадничою вимогою є верифікація цілісності шляхом розрахунку хеш-сум (із використанням алгоритмів MD5, SHA). Це нівелює ризики несанкціонованого внесення змін до документа під час його транспортування.

3. Процедура приймання в державній архівній установі: Алгоритм роботи в архіві передбачає багаторівневий контроль: антивірусну перевірку, валідацію електронних підписів, тестування читабельності форматів та відповідність метаданих фактичному змісту. Лише за умови успішного проходження цих стадій документ реєструється в автоматизованій архівній системі із наданням йому унікального ідентифікатора.

4. Статус та архітектура зберігання: Методичні рекомендації запроваджують концепцію майстер-копії (презерваційної копії). Це файл еталонної якості у відкритому форматі (зокрема PDF/A-1 або TIFF), призначений для перманентного зберігання. На основі майстер-копії формується фонд користування — цифрові дублікати меншого обсягу, що надаються дослідникам у режимі онлайн.

Змістовий аналіз документа свідчить про трансформацію пріоритетів: від пасивної акумуляції фізичних дисків архіви переходять до активного управління великими масивами даних. Юридичний статус цифрового документа тепер безпосередньо корелює з якістю його технічного опрацювання. Зокрема, Методичні рекомендації 2022 року визначають, що у випадку порушення цілісності або неможливості підтвердження метаданих, об'єкт втрачає статус складової НАФ.

Отже, Методичні рекомендації «Приймання-передавання документів в електронній формі на постійне зберігання» виконують роль «дорожньої карти» у розбудові цілісного цифрового простору архівів України. Вони легітимізують роботу з цифровими документами не як експериментальну практику, а як уніфікований державний процес. Для фахівця-дослідника цей акт слугує підтвердженням того, що в Україні протягом 2023–2024 років завершено побудову процедурного фундаменту для повноцінного функціонування «Е-архіву», де кожна одиниця інформації має чіткий правовий статус та технологічне місце в структурі національної пам'яті.

У розрізі практичного втілення цифрових стратегій фундаментального значення набуває автоматизація менеджменту повного життєвого циклу документа. Як підкреслюють дослідники Г. Охріменко та О. Федорук, сучасний вектор модернізації архівних установ орієнтований на впровадження інноваційних інструментів, де автоматизація гарантує не лише збереженість, а й юридичну автентичність та недоторканність даних. Науковці акцентують на тому, що діджиталізація охопила всі ланки архівної справи, що зумовило появу нового формату збереження документно-інформаційних ресурсів [47].

Згідно з актуальними технологічними стандартами, життєвий цикл електронного документа в новітніх архівних системах охоплює сім основних позицій:

- Створення та редагування: розроблення нових інформаційних об'єктів або корегування наявних для підтримки їхньої актуальності.

- Узгодження та передавання: верифікація відповідності критеріям якості та спільне оперування документом за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення.

- Зберігання та архівування: систематизація документів у цифровому сховищі відповідно до нормативних вимог, що забезпечує захист від несанкціонованих втручань.

- Знищення: автоматизована процедура видалення документів, термін зберігання яких закінчився, згідно з чинною законодавчою базою.

Результативність такої трансформації ґрунтується на комплексному підході, що передбачає використання хмарних обчислень, інтегрованих інструментів електронного підпису та забезпечення дистанційного доступу до інформаційних масивів. Дослідники акцентують на тому, що впровадження автоматизованих систем дозволяє архівним установам не лише оптимізувати внутрішні операційні процеси, а й підвищити конкурентоспроможність у глобальному інформаційному суспільстві, гарантуючи оперативне та цілісне задоволення запитів користувачів. Таким чином, технологічна складова модернізації 2020–2026 рр. полягає у розбудові централізованих баз даних із повним доступом, де кожен етап життєвого циклу документа підлягає суворому алгоритмічному контролю.

Логічним розвитком зазначеного технологічного середовища став перехід від декларативних принципів до практичної імплементації програмних рішень. Ключовим підсумком цих зусиль стало створення системи, яка дала змогу поєднати теоретичні вимоги та технічний потенціал у межах єдиного масштабного проєкту.

Електронний архів у сучасному науковому дискурсі інтерпретується як автоматизована система для приймання, обліку та довготривалого зберігання документів, що були створені в електронній формі (так звані «born digital documents»), що гарантує їхню захищеність та високу швидкість пошуку необхідних відомостей. Даний проєкт став репрезентативним втіленням усіх раніше окреслених стратегій цифрового розвитку архівної галузі, продемонструвавши перехід від концептуальних планів до функціонуючого програмного забезпечення, призначеного для перманентного збереження е-документів Національного архівного фонду та державних інформаційних ресурсів. Офіційна презентація пілотного проєкту «е-Архів» відбулася 09 серпня 2023 року як результат консолідації зусиль Державної архівної служби, Міністерства юстиції України, Міністерства цифрової трансформації та EU Project Pravo-Justice. Цій події передувало апробаційне тестування модуля е-архіву в системі електронного документообігу «АСКОД», під час якого пакети електронної документації Міністерства юстиції були успішно передані на зберігання до архіву Мін'юсту та до Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву [70].

Із початком повномасштабної агресії стало очевидним, що оцифрування виступає найбільш дієвим та безпечним інструментом охорони документальної спадщини від знищення внаслідок воєнних дій, пожеж чи природних лих. Соціальна значущість діджиталізації підтверджується статистичними даними: за повідомленням Голови Державної архівної служби Анатолія Хромова, архівна система щорічно опрацьовує близько 500 000 запитів, 70% яких стосуються підтвердження трудового стажу та заробітної плати для оформлення соціальних виплат [38]. Реалізація проєкту «е-Архів» дозволить органам влади здійснювати системне архівування документів, а подальші вектори розвитку передбачають масштабування ініціативи, формування розгалуженої мережі галузевих електронних архівів та розбудову єдиного державного дата-центру для централізованого зберігання цифрових масивів. Таким чином, проєкт не лише автоматизує внутрішні процедури приймання та

обліку, а й формує надійний фундамент для надання якісних електронних послуг громадянам у межах цілісної цифрової екосистеми держави.

Важливим вектором подальшого розвитку галузі стало затвердження Державною архівною службою України «Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2026–2030 роки»[28]. Відповідний нормативний акт, підписаний Головою Укрдержархіву Анатолієм Хромовим, визначає стратегічні орієнтири щодо формування сталого цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду. Основна мета документа полягає у забезпеченні гарантованої збереженості історичної спадщини в умовах воєнних загроз та створенні інструментарію для швидкого й безперешкодного онлайн-доступу до архівної інформації для наукової спільноти, дослідників та широкого кола громадян.

Програма на 2026–2030 роки є логічною пролонгацією стратегічного курсу, закладеного у попередньому програмному циклі 2022–2025 років. Попри виклики повномасштабного вторгнення російської федерації, попередня програма продемонструвала високу результативність, що дозволило Україні посісти одне з провідних місць у світі за темпами діджиталізації архівної спадщини. Досягнуті показники суттєво розширили можливості дистанційної роботи з документами НАФ, заклавши підґрунтя для наступного етапу цифрової трансформації.

У межах реалізації Програми на період 2026–2030 рр. заплановано створення понад 150 млн цифрових копій архівних документів. Цей масштабний процес здійснюватиметься всією мережею державних архівних установ — центральними, галузевими та регіональними архівами. Виконання завдань передбачає як самостійну роботу установ, так і активну взаємодію з національними та міжнародними партнерами. Крім того, документ орієнтує галузь на подальше вдосконалення функціональних можливостей онлайн-доступу та інтеграцію сформованих цифрових масивів у сучасні глобальні інформаційні сервіси.

Втілення положень Програми покликане забезпечити:

- перманентне збереження документальної спадщини України в цифровому форматі;
- масштабування дистанційного доступу до архівних першоджерел;
- повну реалізацію конституційних прав громадян на доступ до інформації згідно з чинним законодавством;
- системну підтримку наукових студій та інтенсивне введення архівних документів у науковий обіг.

Таким чином, Програма оцифрування на 2026–2030 роки виступає ключовим інструментом розбудови цифрової пам'яті нації, перетворюючи архівні установи на відкриті інформаційні центри сучасного типу.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати першого розділу, слід зазначити, що архівна справа в умовах цифрової трансформації постає як складна багаторівнева система, розвиток якої визначається поєднанням історичних передумов, нормативно-правового регулювання та впровадження інноваційних технологій. Розгляд теоретичних засад дозволив встановити, що сучасне архівознавство поступово відходить від традиційної парадигми зберігання документів, трансформуючись у динамічну галузь, орієнтовану на забезпечення доступності, інтегрованості та довготривалої збереженості інформаційних ресурсів незалежно від форми їх існування. Особливу роль у цьому процесі відіграє концепція цифрового архіву, яка передбачає не лише оцифрування документів, а й створення повноцінного інформаційного середовища з розвиненим науково-довідковим апаратом і можливостями віддаленого доступу.

Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що в Україні сформовано достатньо розгалужену систему регулювання архівної діяльності, яка охоплює як базові законодавчі акти, так і численні підзаконні документи, інструкції та стандарти. Прийняття Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» стало фундаментом для формування національної архівної

системи, визначивши ключові принципи управління документальною спадщиною. Подальші зміни до законодавства, зокрема впровадження понять електронного документа, баз даних і цифрових копій, створили передумови для інтеграції цифрових технологій у практику архівної роботи. Водночас важливу роль відіграють суміжні нормативні акти, що регулюють електронний документообіг, електронну ідентифікацію та інформатизацію, забезпечуючи комплексний підхід до організації інформаційних процесів.

Разом із тим проведений аналіз виявив низку проблем, що стримують повноцінний розвиток цифрових архівів. Чинні нормативні документи лише частково враховують специфіку роботи з цифровими копіями та документами, створеними в електронному середовищі, що зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення. Окрім того, існують виклики, пов'язані з матеріально-технічним забезпеченням архівних установ, рівнем цифрових компетентностей персоналу та впровадженням сучасних інформаційних систем.

Важливим кроком у напрямі подолання зазначених проблем стало розроблення стратегічних документів, спрямованих на цифровізацію архівної галузі, які передбачають створення галузевих програм оцифрування, розроблення стандартів і концепцій розвитку, а також розширення міжнародного співробітництва. Особливого значення набуває формування цифрового фонду користування документами, що забезпечує баланс між доступністю інформації та збереженням оригіналів. У цьому контексті перспективним є впровадження хмарних технологій, розвиток електронних сервісів і створення інтегрованих інформаційних ресурсів.

Отже, результати дослідження підтверджують, що подальший розвиток архівної справи в Україні безпосередньо залежить від ефективності нормативно-правового забезпечення цифрової трансформації, рівня технологічної модернізації та здатності галузі адаптуватися до сучасних викликів.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРНЕТ-САЙТІВ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ

2.1. Типологія та функціональні можливості вебпорталів архівних установ.

Нинішній етап еволюції архівної галузі в Україні визначається інтенсивним перетворенням традиційних інституцій на цифрові хаби, де офіційні вебпортали перебирають на себе роль ключового медіатора у взаємодії з аудиторією. Втім, процес упровадження електронних сервісів у державних архівах характеризується певною асинхронністю, що зумовлює потребу в комплексному аналізі та моніторингу наявних ресурсів. У межах даного підрозділу здійснюється дослідження типології та функціонального наповнення сайтів центральних державних архівів, базуючись на доробку профільних науковців та сучасних трендах уніфікації національного цифрового архівного простору.

Певна частина центральних архівів уже завершила або перебуває на стадії приєднання до програмної платформи «ARCHIUM», а з 2022 року розпочав роботу Міжархівний пошуковий портал (Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів). Попри це, розвиток електронних послуг у державних архівних установах лишається нерівномірним, що особливо помітно на регіональному рівні. Вищезазначені чинники підтверджують необхідність формування дієвих рекомендацій щодо стратегій та інструментарію впровадження дистанційних сервісів. Такі кроки дозволять пришвидшити та стандартизувати цей процес у межах усієї країни, проте подібним ініціативам має передувати детальна діагностика поточного стану їхнього функціонування [40].

Протягом 2022 року фахівці відділу архівознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД)

у межах реалізації науково-дослідної роботи «Дослідження теоретичних та практичних засад упровадження електронних послуг в архівних установах України» організували анкетування центральних та обласних архівів щодо їхнього досвіду впровадження цифрових сервісів. Структура анкети передбачала два тематичні блоки: перший був спрямований на з'ясування актуального стану надання електронних архівних послуг у конкретних установах. Другий блок призначався безпосередньо для інституцій, що вже інтегрувалися в платформу «ARCHIUM», та мав на меті вивчення специфіки приєднання до ресурсу й особливостей його експлуатації в практичній діяльності.

Відповіді на перший блок запитань надійшли від 6-ти центральних архівів (зокрема, Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, Центральний державний архів зарубіжної україніки, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, Центральний державний електронний архів України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ, та Центральний державний науково-технічний архів України)[58].

Аналіз отриманих даних свідчить, що всі опитані установи вже мають напрацьований досвід у сфері надання дистанційних послуг. Найбільш розгалужений спектр електронних сервісів наразі забезпечують центральні державні архіви та окремі обласні установи. Сьогодні перелік типових електронних послуг охоплює онлайн-доступ до цифрових копій документів та оцифрованого науково-довідкового апарату, дистанційний пошук у базах даних, онлайн-резервування місць у читальних залах, дистанційне замовлення справ, виконання тематичних запитів, консультативну підтримку, а також освітні заходи в цифровому форматі.

Архівні установи прагнуть оперативно інформувати користувачів про нові масиви оцифрованих фондів та перспективні плани оцифрування, впроваджують інструменти для швидкої онлайн-оплати та активно використовують популярні месенджери для комунікації з дослідниками. Серед

перспективних напрямів розширення сервісної мережі респонденти відзначили можливість онлайн-замовлення робіт із науково-технічного опрацювання фондів, проведення дистанційних семінарів з питань менеджменту документації та організацію різноманітних просвітницьких онлайн-заходів (виставок, віртуальних екскурсій, конференцій).

Від представників архівного корпусу надійшов значний обсяг пропозицій щодо модернізації системи послуг. У контексті нашого дослідження варто виділити наступні:

- фіналізувати процес інкорпорації програмного комплексу «ARCHIUM» у діяльність центральних державних архівів України;

- розробити та нормативно закріпити стандарти надання архівних послуг в електронній формі;

- уніфікувати порядок визначення переліку платних сервісів для установ, що фінансуються з бюджету;

- автоматизувати приймання онлайн-заяв та видачу довідок соціально-правового чи біографічного характеру з безпосередньою передачею даних до органів ДРАЦС та Пенсійного фонду України;

- розглянути варіант створення єдиного інформаційного порталу державних архівів для мінімізації витрат на закупівлю серверного обладнання в умовах обмеженого фінансування;

- підготувати та схвалити методичні рекомендації щодо специфіки надання дистанційних послуг;

- забезпечити громадянам безперебійний онлайн-доступ до ретроспективної інформації у режимі 24/7 без необхідності візиту до архіву.

Окремо було висловлено позицію, що питання відновлення та впровадження електронних сервісів в архівах тимчасово окупованих територій має розглядатися в особливому порядку після їхнього повернення під юрисдикцію України.

З ретроспективної позиції 2026 року найбільш репрезентативним методом оцінювання ефективності реалізації стратегічних цілей цифровізації є системний аналіз вебплатформ центральних державних архівів.

Інформаційна архітектура цифрового представництва Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)[54] розбудована як автономна цифрова екосистема, що розвивається поза межами інтеграційних проєктів, зокрема платформи «Archium». В основу ресурсу покладено концепцію незалежного хостингу масивів даних, де основним інструментом доступу до оцифрованих колекцій слугує власна технологічна розробка — «Е-ресурс». Така модель гарантує високу стабільність функціонування локальних баз даних, проте вимагає від дослідника адаптації до окремого інтерфейсу, що не має наскрізної інтеграції з пошуковими системами інших архівних інституцій.

На відміну від сервісів із розвиненою клієнтською підтримкою, даний портал позбавлений функціонального модуля «Особистий кабінет». Дослідницький процес відбувається в межах анонімних сесій, що, з одного боку, забезпечує вільний доступ до оприлюднених матеріалів, а з іншого — виключає можливості персоналізації робочого середовища. Відсутність механізмів авторизації зумовлює збереження традиційних каналів комунікації: подання заявок на копіювання чи запис до читального залу здійснюється через зовнішні форми або електронну пошту, що фактично відокремлює адміністративні послуги від пошукового інтерфейсу.

Стратегія представлення науково-довідкового апарату (НДА) ЦДАВО України базується на забезпеченні прямого доступу до описів у форматі PDF. Розділ «Описи PDF» дозволяє здійснювати повне завантаження довідників в один клік, що є суттєвою перевагою для формування локальних робочих копій. Така відкритість усуває потребу в поаркушному перегляді структури фонду

через веббраузер, надаючи користувачу можливість автономної роботи з масивом описів без стабільного підключення до мережі.

Методологія пошуку на ресурсі має специфічну диференціацію: загальний запит на головній сторінці індексує лише інформаційний контент (новини, оголошення), тоді як робота з архівними шифрами локалізована в підрозділі «Е-ресурс». Система дозволяє ефективно ідентифікувати справи за формальними ознаками, проте повнотекстовий пошук за внутрішнім змістом описів безпосередньо в онлайн-режимі не реалізований, що спонукає дослідника самостійно індексувати завантажені файли засобами локального ПЗ. Експортні можливості демонструють чіткий розподіл: для описів пріоритетним є PDF із правом повного збереження, тоді як для архівних справ застосовується поаркушне представлення у форматі JPG без можливості пакетного завантаження. Такий підхід стимулює роботу в електронній читальній залі сайту, відповідаючи політиці контролю за використанням цифрових копій.

Офіційний вебпортал Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України)[55] функціонує на базі інтегрованої моделі, що поєднує традиційний інформаційний ресурс та спеціалізовану платформу «Archium». У цій архітектурі основний сайт виконує роль комунікаційного шлюзу, а масиви метаданих та цифрових образів документів зосереджені у зовнішньому програмному середовищі. Участь у системі «Archium» забезпечує уніфікацію пошукових процесів у межах міжархівного простору, хоча й створює певну технологічну залежність від стороннього продукту.

Реалізація функціонала «Особистого кабінету» в ЦДІАК України здійснюється виключно через інтерфейс «Archium». На відміну від статичної частини сайту, цей модуль вимагає обов'язкової реєстрації. Наявність персонального профілю дозволяє користувачу отримати доступ до розширених колекцій оцифрованих справ, перегляд яких може бути обмежений для анонімних відвідувачів. Такий інструментарій трансформує портал у повноцінне цифрове робоче місце з історією запитів та персоналізованим доступом до ресурсів НАФ.

Доступ до НДА організовано за дворівневим принципом. Значний масив описів представлений у PDF-файлах для завантаження в один клік, що забезпечує швидкість отримання копії для автономної роботи. Разом із тим, частина фондів інтегрована в ієрархічну структуру бази даних «Archium» на рівні окремих записів. У такому разі традиційне завантаження опису замінюється механізмом поелементного перегляду заголовків справ у режимі реального часу.

Пошуковий алгоритм ресурсу диференціюється залежно від завдань. Глобальний пошук на сайті охоплює лише новинні блоки, тоді як професійний архівний пошук реалізований через «Archium», який підтримує багатоаспектну фільтрацію за номерами фондів, назвами справ, хронологією та ключовими словами. Процес експорту також має виражену специфіку: для описів основним стандартом є PDF з правом вільного завантаження, а цифрові образи справ представлені у форматі JPG і доступні через спеціалізований в'ювер. Функціональна можливість завантаження цілої справи одним пакетом не передбачена, що виступає засобом контролю за обігом копій та стимулює дослідницьку діяльність безпосередньо в середовищі архівного порталу.

Технологічна модель вебпорталу Центрального державного архіву громадських об'єднань та аспектів соборності України (ЦДАГОАС України) [56] ґрунтується на принципах інтеграції до уніфікованої цифрової інфраструктури, що забезпечується програмним комплексом «Archium». Це зумовлює відповідність ресурсу сучасним критеріям електронних архівів, де інформаційний сайт установи виступає фронтальною панеллю для доступу до розгалуженої бази метаданих та цифрових образів документів.

Система взаємодії з користувачем на порталі реалізована через повноцінний модуль «Особистого кабінету», інтегрований у платформу «Archium». Наявність цього інструментарію дозволяє досліднику проходити процедуру авторизації, формувати персональні добірки справ та отримувати доступ до тих масивів оцифрованої документації, ознайомлення з якими потребує реєстрації в системі. Такий функціонал значно підвищує рівень

персоналізації архівної роботи та забезпечує ефективний зворотний зв'язок між інституцією та дослідником у цифровому середовищі.

Доступ до науково-довідкового апарату (НДА) організовано за комбінованим принципом. Основна частина описів фондів інкорпорована безпосередньо в ієрархічну структуру бази даних, що дає змогу вивчати заголовки справ у режимі реального часу. Паралельно з цим архів підтримує можливість завантаження описів у форматі PDF. Користувач може отримати повну цифрову копію тому опису в один клік у відповідних підрозділах, що поєднує зручність традиційного опрацювання тексту з перевагами динамічного пошуку в базі.

Пошукова система ресурсу вирізняється високим ступенем деталізації завдяки технологічним можливостям «Archium». Окрім стандартного текстового запиту по сайту, досліднику доступний спеціалізований інструментарій для роботи з архівними шифрами, що включає фільтрацію за номерами фондів, хронологічними межами та ключовими словами в заголовках. Це дозволяє здійснювати складні запити на рівні окремих одиниць зберігання, що значно перевищує потенціал простої індексації статичних файлів.

Експортна політика порталу передбачає використання формату PDF для науково-довідкового апарату та формату JPG для цифрових копій документів. Як і в інших установах, що використовують систему «Archium», можливість пакетного завантаження цілої справи (усіх аркушів єдиним архівом) для користувача не передбачена. Робота з документами зосереджена на посторінковому перегляді у вбудованому в'ювері з опцією збереження окремих аркушів. Таке рішення забезпечує баланс між доступністю спадщини та дотриманням регламентів щодо контролю за розповсюдженням цифрових копій.

Вебпортал Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) [57] розбудований як спеціалізований інформаційний ресурс, що поєднує функції архівної та музейної інституцій. Його архітектурна побудова є автономною та на поточний момент не передбачає інтеграції до системи «Archium». На відміну від установ, що обрали

шлях централізованої цифровізації, ЦДАМЛМ фокусується на розвитку власних тематичних баз даних та представленні цифрових копій через окремі віртуальні проєкти, що визначає специфіку навігації.

Питання наявності особистого кабінету на вказаному ресурсі вирішено за консервативною моделлю: модуль персоналізації та реєстрації в структурі сайту відсутній. Дослідницька робота проводиться у відкритих розділах, а взаємодія з адміністрацією (щодо запитів чи замовлення копій) винесена за межі програмного інтерфейсу та реалізується через електронну пошту або паперові форми. Це свідчить про пріоритетність презентаційної та довідкової функцій ресурсу над автоматизованим обслуговуванням у режимі реального часу.

Організація НДА на порталі ЦДАМЛМ має свої особливості. Хоча на сайті представлено розгалужену систему фондів, можливість завантаження описів в один клік реалізована не для всього масиву. Значна частина довідкового апарату доступна у вигляді текстових переліків або PDF-файлів, проте іноді вони згруповані за тематичними розділами або потребують переходу до спеціалізованих баз даних (наприклад, «Мистецтво» чи «Література»), що дещо ускладнює миттєве отримання повного тому опису на локальний пристрій.

Пошуковий механізм ресурсу характеризується певною складністю через мультимодальність установи. Глобальний пошук дозволяє знаходити інформацію в межах новин та оглядів фондів, водночас для фахового пошуку за архівними реквізитами використовуються тематичні покажчики та списки фондів. Через відсутність єдиної реляційної бази даних, повнотекстовий пошук за заголовками всіх справ безпосередньо через пошуковий рядок сайту є обмеженим. Дослідник має орієнтуватися на структуру фондів особистого походження та використовувати оцифровані описи як допоміжний інструмент мануального пошуку.

Експортні можливості порталу адаптовані під потреби наукової та виставкової діяльності. Основним форматом для описів є PDF, а цифрові копії

документів та музейних предметів, представлені у віртуальних галереях, доступні переважно у форматі JPG. Технічний функціонал для пакетного завантаження цілих архівних справ одним файлом не реалізований. Користувач може ознайомитися з окремими документами в межах тематичних добірок, проте модель «електронної читальної зали» тут є менш вираженою порівняно з іншими центральними архівами.

Вебпортал Центрального державного електронного архіву України (ЦДЕА України) [59] за своєю технологічною природою суттєво вирізняється з-поміж сайтів інших архівних інституцій, оскільки спеціалізується на оперуванні документами, «цифровими за походженням» (born-digital), та архівуванні веб-ресурсів. Його архітектура відображає статус установи як методичного та технологічного центру цифровізації архівної галузі. Сайт функціонує як автономна платформа, не інтегрована до системи «Archium», що зумовлено специфікою завдань зі збереження електронних об'єктів, які потребують відмінних від традиційних паперових оригіналів підходів до описування та відтворення.

Впровадження модуля «Особистого кабінету» на порталі ЦДЕА України наразі не реалізовано. Структура ресурсу орієнтована на публічне представлення нормативно-методичної бази та результатів моніторингу електронних ресурсів, що не передбачає обов'язкової ідентифікації дослідника. Взаємодія з користувачами щодо надання доступу до документів або виконання тематичних запитів здійснюється через традиційні канали електронної комунікації (E-mail) та офіційні онлайн-форми, що відповідає загальній моделі дистанційного обслуговування в державному секторі.

Науково-довідковий апарат архіву зосереджений у розділі, що містить описи фондів та переліки електронних інформаційних ресурсів. Можливість завантаження описів справ в один клік забезпечена для документів, представлених у форматі PDF. Оскільки ЦДЕА оперує значними масивами метаданих про веб-сайти та е-документи, частина НДА доступна у вигляді статичних переліків, які користувач може зберегти як цілісні файли для

подальшої автономної роботи. Це спрощує первинну обробку довідкового апарату, проте вимагає від дослідника самостійної систематизації завантажених даних.

Пошукова система порталу має вузькоспеціалізований характер: загальний пошук індексує переважно інформаційні та методичні блоки. Для ідентифікації конкретних архівних документів використовуються цифрові описи та галузеві реєстри (наприклад, переліки заархівованих сайтів). Через відсутність реляційної бази даних типу «Archium», наскрізний повнотекстовий пошук за всіма заголовками одиниць зберігання безпосередньо через інтерфейс сайту не є цілісним і передбачає звернення до конкретних розділів або PDF-документів.

Функціональні можливості експорту та формати файлів відображають профіль установи. Основним стандартом для текстових описів є PDF, а для об'єктів зберігання — формати, що гарантують довготривалу збереженість (PDF/A, JPG). Можливість пакетного завантаження справ (у форматі ZIP чи багатосторінкового PDF) не активована з міркувань безпеки та контролю. Користувачам надається доступ до перегляду окремих документів або заархівованих версій веб-ресурсів, що передбачає роботу безпосередньо в середовищі порталу без опції масового вивантаження даних.

Особливості вебпорталу Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України) [60] визначаються специфікою об'єктів зберігання — науково-технічної документації (НТД), що потребує особливих підходів до візуалізації та описування. Сайт функціонує як незалежна платформа, архітектура якої наразі не передбачає інтеграції з комплексом «Archium», що зумовлює автономність його пошукових сервісів.

Функціональна структура порталу не містить персоналізованого кабінету користувача. Дослідницька діяльність базується на принципі відкритого доступу до оприлюднених баз даних та довідників без необхідності попередньої реєстрації. Така модель спрощує доступ до фондів, проте виключає можливості для збереження історії запитів або автоматизованого моніторингу

виконання замовлень у дистанційному режимі. Комунікація з архівом забезпечується стандартними методами — через електронну пошту або офіційні форми запитів.

НДА ЦДНТА України представлений у цифровій формі через систему описів та спеціалізованих баз даних. Можливість завантаження описів справ в один клік реалізована для документів у форматі PDF у розділі «Довідковий апарат». Оскільки НТД (креслення, пояснювальні записки) має складну структуру, архів надає доступ до загальних описів фондів, що дозволяє досліднику отримати комплексне уявлення про склад документації без тривалого посторінкового перегляду.

Алгоритм пошуку адаптований до роботи з технічними документами: крім стандартного пошуку за змістом сайту, пропонується робота з тематичними базами даних, структурованими за галузевим принципом. Через відсутність єдиної реляційної платформи, повнотекстовий пошук за конкретними заголовками всіх проектів через пошуковий рядок сайту є обмеженим. Ефективна робота вимагає від дослідника знання структури фондів та мануального опрацювання оцифрованих описів.

Експортні можливості порталу мають певні технологічні межі. Для текстових путівників базовим стандартом є PDF, що передбачає вільне завантаження. Графічна документація та креслення, представлені у віртуальних виставках, доступні переважно у форматі JPG. Технічний інструментарій для пакетного завантаження цілих справ одним архівом на сайті не впроваджений. Збереження матеріалів залишається поаркушним, що є методом захисту інтелектуальної власності та засобом контролю за обігом специфічної науково-технічної інформації.

Офіційний вебпортал Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву України (ЦДАЕЕА)[61] — інституції, сформованої шляхом реорганізації та злиття ЦДКФФА ім. Г. С. Пшеничного та ЦДЕА України, — відображає специфіку менеджменту кіно-, фото-, фоно- та відеодокументів. Технологічна модель ресурсу є автономною і наразі не

передбачає інтеграції до міжархівного порталу «Archium». Структура сайту адаптована для репрезентації специфічних медіафайлів, що потребує використання інтегрованих плеєрів та засобів перегляду, відмінних від стандартних текстових баз даних.

Функціонал «Особистого кабінету» на порталі відсутній. Дослідницька робота з каталогами та оцифрованими фрагментами аудіовізуальної спадщини здійснюється в режимі відкритого доступу без попередньої авторизації. Оскільки опрацювання кінофотофодокументів часто пов'язане зі складними процедурами дотримання авторських прав та замовленням копій високої роздільної здатності, взаємодія з користувачем перенесена у площину прямої комунікації через електронну пошту та офлайн-запити. Відсутність персоналізованого модуля обмежує можливість дистанційного формування монтажних листів або збереження індивідуальних медіатек безпосередньо в інтерфейсі сайту.

Науково-довідковий апарат (НДА) архіву має розгалужену структуру, зумовлену різноманітністю носіїв інформації. Можливість завантаження описів справ або тематичних переліків у форматі PDF реалізована для значної частини фондів, що дає змогу отримати відомості про склад колекцій в один клік. Водночас для аудіовізуальних джерел НДА часто представлений у формі анотованих каталогів, які потребують вивчення безпосередньо на сторінках сайту, що не завжди дозволяє миттєво зберегти весь масив метаданих єдиним файлом.

Пошуковий алгоритм ресурсу адаптований до специфіки медіаконтенту. Окрім загального пошуку по сайту, функціонують тематичні каталоги (наприклад, фотокаталог), де реалізовано пошук за ключовими словами, персоналіями, географічними назвами та датами знімання. Однак через відсутність реляційної бази типу «Archium», інтегрований пошук, який би одночасно охоплював метадані описів та зміст інформаційних блоків, є менш ефективним, що змушує дослідника працювати з кожним видом каталогу окремо.

Експортні можливості суворо регламентовані через специфіку носіїв. Для довідкового апарату базовим форматом залишається PDF. Щодо безпосередньо архівних документів, то на сайті зазвичай представлені лише прев'ю-копії низької роздільної здатності у форматах JPG, MP3 або MP4. Технічна можливість пакетного завантаження цілих справ чи кіноплівок одним файлом відсутня. Таке обмеження виступає засобом захисту майнових прав та контролю за використанням унікального контенту, передбачаючи звернення до архіву для отримання повноформатних копій.

Інформаційна інфраструктура Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) [60], який наразі інтегрований до структури ЦДАГОАС України, відображає специфіку роботи з документальною спадщиною діаспори. Оскільки архів функціонує в межах об'єднаного цифрового простору, його технологічна база тісно пов'язана з платформою «Archium», що забезпечує єдиний стандарт описування та доступу до фондів зарубіжного походження.

Модуль «Особистого кабінету» для дослідників ЦДАЗУ реалізований через спільний інтерфейс системи «Archium»[62]. Це надає користувачам можливість авторизації для роботи з оцифрованими масивами, які не перебувають у вільному доступі. Така система дозволяє централізовано керувати запитами та забезпечує персоналізацію пошукових процесів, що є важливим фактором для наукової роботи з територіально розпорощеними фондами україніки.

НДА установи організований за принципом поєднання динамічної бази даних та статичних копій. Можливість завантаження описів справ в один клік забезпечена через відповідний розділ у форматі PDF. Водночас інтеграція з «Archium» дозволяє вивчати структуру фондів безпосередньо в браузері, переходячи від загального опису до заголовків конкретних справ, що гарантує гнучкість у виборі методу опрацювання даних.

Пошуковий інструментарій вирізняється високою точністю завдяки глибокій індексації метаданих. Крім загального пошуку по сайту, доступний

розширений пошук у середовищі «Archium» із фільтрацією за персоналіями, географією та ключовими словами. Це дозволяє здійснювати ефективний тематичний пошук у заголовках справ, що є критично важливим для архіву, фонди якого охоплюють широку географію української еміграції.

Експортні можливості відповідають загальним стандартам цифровізації центральних архівів: для описів пріоритетним є PDF, а цифрові образи справ представлені у форматі JPG для посторінкового перегляду. Пакедне завантаження справ одним файлом не передбачене, що забезпечує дотримання регламентів обліку та стимулює дослідницьку роботу безпосередньо в онлайн-середовищі порталу.

Підсумовуючи аналіз типологічних та функціональних характеристик вебпорталів центральних державних архівів України, можна стверджувати, що на сучасному етапі галузь перебуває у стані активної трансформації від статичних інформаційних ресурсів до розгалужених сервісних платформ — «цифрових приймалень». Сформована двовекторна модель розвитку, що поєднує автономні екосистеми та інтегровані рішення на базі платформи «ARCHIUM», свідчить про пошук оптимального балансу між стабільністю локальних баз та зручністю наскрізного пошуку. Ключовими маркерами цифрової зрілості цих ресурсів стають не лише обсяги оприлюдненого контенту, а й якість користувацького інтерфейсу, наявність інструментів персоналізації та забезпечення безбар'єрного доступу. Водночас виявлена нерівномірність технологічного оснащення підкреслює необхідність подальшої уніфікації та створення цілісного цифрового архівознавчого простору, орієнтованого на оперативне задоволення потреб сучасного дослідника та інтеграцію українських архівів у глобальне інформаційне середовище.

2.2. Практичний досвід репрезентації архівних ресурсів онлайн (на прикладі ЦДАВО, ЦДАГОАС та ЦДІАК України).

Державні архівні установи успішно завершили реалізацію Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 роки. У її межах було переведено в цифровий формат та оприлюднено понад 105,5 млн документів НАФ, 1,55 млн од. зб., 87,5 тис. од. обл. та 88 тис. описів фондів. Це забезпечило практичну реалізацію прав громадян на вільний і безперешкодний доступ до архівної інформації, що гарантовані Законами України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» та «Про доступ до публічної інформації».

Також було забезпечено інклюзивний підхід до презентації документів при розробці вебресурсу культурно-мистецького проєкту «Мультимедійна виставка «Місце спротиву: об'єкти інфраструктури Металургійного комбінату “Азовсталь”». Дана ініціатива була підготовлена ЦДНТА України у співпраці з партнерами за сприяння Українського культурного фонду в межах конкурсної програми «Культурна спадщина» [29].

Одним із найбільш значущих проєктів Укрдержархіву є «Український мартиролог ХХ ст.», що представлений на офіційному вебпорталі відомства. Ресурс акумулює стислі відомості про жертв репресій 1920–1950-х років: фотопортрети (за наявності), анкетні дані особи, коротку характеристику професійної діяльності, хронологічні межі життя, інформацію про реабілітацію та посилання на архівну установу, де зберігаються відповідні слідчі справи [83].

Алгоритм пошуку передбачає перехід до вкладки конкретного архіву з наступним вибором персоналії за прізвищем, іменем та по батькові. На сучасному етапі портал забезпечує доступ до даних про понад 150 000 осіб, що постраждали від політичних переслідувань в Україні. Цей проєкт фіксує трагічні сторінки національної історії, проте актуальні виклики зумовлюють необхідність розширення тематики подібних баз даних. Події та людські втрати, спричинені агресією РФ проти України з 2014 року, і особливо масштабні

наслідки після 24 лютого 2022 року, потребують системного документування та архівації.

Рубрика «Архів архівного законодавства» містить 195 повнотекстових цифрових копій нормативно-правових актів та інструктивно-методичних матеріалів, що регулюють різні аспекти архівної галузі [64]. Зокрема, розділ включає: декрети (3); директиви (1); доповнення до Кримінального кодексу (1); закони (2); збірники (7); інструкції (80); методичні посібники (1); методичні вказівки (5); накази (38); спільні накази та постанови (1); положення (6); постанови (45); постанови та декрети (1); правила (1); розпорядження (2); циркуляри (1).

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України через власний вебсайт забезпечує відкритий доступ до широкого спектра цифрових ресурсів. Зокрема, Цифровий архів Західноукраїнської Народної Республіки репрезентує оцифровані документи урядових структур і установ Західноукраїнської Народної Республіки, а також дотичні матеріали, що зберігаються як в українських архівосховищах, так і за кордоном[54]. Матеріали Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга охоплюють понад 130 000 сторінок із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, відтворюючи діяльність цього штабу, спрямовану на конфіскацію та переміщення культурних цінностей з територій, окупованих нацистським режимом. Окрім цього, архів надає онлайн-доступ до довідкового апарату та оцифрованих фондів із можливістю здійснення повнотекстового пошуку, що сприяє ефективному збереженню та активному використанню архівних матеріалів.

Крім того, на платформі доступні детальні описи архівних документів у форматі PDF. Зокрема, представлено описи документів Верховної Ради України за період 1921–2006 років, Кабінету Міністрів України за 1918–2005 роки, а також матеріали інших ключових державних інституцій, серед яких Народний комісаріат внутрішніх справ, Головне управління міліції, Вищий господарський суд України, Міністерство юстиції України та низка інших установ.

Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки, подібно до ЦДАВО, активно реалізує процеси цифровізації власних фондів і надає користувачам доступ до різноманітних ресурсів із оцифрованими матеріалами архіву[56]. Оцифровані описи фондів, загальна кількість яких становить 475, розміщені у відкритому доступі на сайті. Вони включають значний масив документів і матеріалів, що відображають історію функціонування різних політичних, соціальних та культурних організацій в Україні. До цього масиву входять архіви Центрального комітету Комуністичної партії України, матеріали комісій, партійних комітетів, партизанських формувань, а також документи української діаспори та інші важливі історичні джерела. Зазначені описи охоплюють часовий проміжок від кінця XIX століття до сучасності, включаючи періоди революційних подій, Другої світової війни та інші значущі історичні етапи.

Також офіційний сайт архіву забезпечує доступ до електронного ресурсу, який відкриває онлайн-доступ до інформаційної системи та оцифрованих документів Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки, надаючи розширені можливості для повнотекстового пошуку[56]. Цей ресурс дозволяє здійснювати пошук за назвами фондів, історичними довідками, анотаціями до фондів і описів, а також за заголовками справ. Показчики імен, організацій і географічних назв функціонують як електронні аналоги традиційних карткових каталогів, забезпечуючи дослідникам додаткові довідкові можливості.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) представляє на своєму сайті у відкритому доступі широкий перелік фондів, серед яких фонди державних установ, творчих спілок і громадських організацій, а також колекції та фонди, що були розформовані або передані до інших установ. Ці фонди містять різноманітні матеріали, зокрема документи, листування, рукописи, фотоархіви та інші історичні джерела, які відображають культурну спадщину України[57].

Цифровий фонд користування архіву надає користувачам відкритий доступ до оцифрованих описів, що містять узагальнену інформацію про фонди. Так, Фонд №9 репрезентує матеріали архітекторів Беретті, датовані 1820–1916 роками, і налічує 58 одиниць зберігання. Фонд №883 охоплює документи вченого-філолога Агатангела Кримського за 1891–1973 роки, тоді як Фонд №1303 містить матеріали історика Івана Каманіна за період 1869–1965 років і включає 31 одиницю зберігання. Користувачі можуть безперешкодно отримувати доступ до оцифрованих джерел кожного фонду, що значно полегшує наукові дослідження та сприяє збереженню цінної історичної спадщини.

Окрім цього, відкрито доступ до низки онлайн-проектів архіву. Серед них — цифрова колекція Олександра Довженка, яка містить оцифровані документи та матеріали видатного українського кінорежисера. Мистецька колекція Адольфа Ошерова забезпечує доступ до оцифрованих мистецьких творів і документів. Також цифровий архів документів Андрія Малишка включає оцифровані матеріали, листування та рукописи відомого українського поета. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів надає доступ до широкого спектра фондів, представлених на офіційному сайті, зокрема кінодокументів, фотодокументів, відеодокументів і фонодокументів. Станом на сьогодні до електронного каталогу внесено 183 544 документи, що дає змогу користувачам оперативно знаходити необхідні матеріали для наукових досліджень і вивчення історії. Ресурс також пропонує як друковані, так і електронні видання, присвячені архівним документам, що висвітлюють життя і творчість видатних українських діячів та відображають ключові аспекти культурної спадщини України.

Користувачам також доступний онлайн-каталог масивів фонодокументів Центрального державного кінофотофоноархіву, який висвітлює театральне життя XX–XXI століть, включаючи радіовистави та радіокомпозиції, тоді як фонোকаталоги репрезентують розвиток музичного театального мистецтва та історію звукозапису. Кінолітописи, що охоплюють період з 1896 до 2005 року,

містять анотовані каталоги кінодокументів і відображають суспільно-політичний, соціально-економічний і культурний розвиток України. Крім того, доступні реєстри фотодокументів, зокрема тих, що присвячені темі Голодомору, а також каталоги фотопозитивів, повернених із Федерального архіву Німеччини.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ через свій вебсайт забезпечує доступ до численних ресурсів, що містять оцифровані документи. Серед них — довідковий апарат архіву, перелік фондів, список фондів із оцифрованими справами, зведений каталог метричних книг, клірових відомостей і сповідних розписів, а також спеціалізовані каталоги для релігійних громад м. Києва. Іменний покажчик «Метричні книги православних церков м. Києва» дозволяє оперативно знаходити необхідні документи. Крім того, користувачам доступні описи фондів, колекції мікрофільмів і друковані видання[55].

Окрім цього, забезпечено відкритий доступ до ресурсу, який акумулює значний масив архівних фондів. Серед них представлені фонди магістратів і ратуш, органів центральної та місцевої влади, адміністративних і військово-адміністративних структур, освітніх, наукових і культурних установ, жандармських і поліцейських органів, судових інституцій, релігійних організацій, господарсько-економічних установ, громадських і благодійних об'єднань, а також фонди особового походження та різноманітні колекції. Використання цих ресурсів надає користувачам можливість працювати з важливими історичними документами й матеріалами, сприяючи збереженню та глибшому вивченню історичної спадщини України.

Вебсайт Центрального державного історичного архіву України, м. Львів, відкриває доступ до значної кількості цифрових ресурсів, що охоплюють різні аспекти історичного розвитку України. Зокрема, користувачам доступні путівники, серед яких «Путівник Центрального державного історичного архіву України, м. Львів», упорядкований О. Гневишевою, У. Єдлінською, Д. Пельцем, Г. Сварником, І. Сварником і Н. Франко. Вони містять ґрунтовні описи

архівних фондів і забезпечують дослідникам можливість оперативно знаходити необхідну інформацію.

Також у відкритому доступі представлені покажчики, зокрема «Галицьке намісництво (1772-1921): Архівно-бібліографічний фондний покажчик», який надає відомості про фондів матеріали, що стосуються Галичини. Каталоги, розміщені на сайті, включають метричні книги греко-католицьких, римо-католицьких і православних парафій, які містять цінну інформацію про народження, шлюби та смерті від кінця XVII століття до середини XX століття. Крім того, архів пропонує описи різноманітних судових і державних установ, особові справи громадських і політичних діячів, а також об'ємний фонд документів, що відображає історію, культуру та розвиток українського суспільства. Усі ці цифрові ресурси значно розширюють доступ до архівних даних для широкого кола користувачів і суттєво полегшують проведення історичних досліджень.

Електронні фонди Центрального державного науково-технічного архіву України є відкритими для онлайн-доступу всіх користувачів і охоплюють різноманітну документацію, що відображає широкий спектр науково-технічних досягнень і історичних подій. Реєстр описів забезпечує доступ до проектної, конструкторсько-технологічної та науково-дослідної документації, яка містить детальні технічні характеристики, розробки й результати досліджень. Патентна документація репрезентує зареєстровані в Україні винаходи та інновації. Усноісторичні документи зберігають записи інтерв'ю, усних свідчень і спогадів, що становлять важливу джерельну базу для дослідників. Документи особового походження включають особисті архіви видатних науковців, інженерів і винахідників, висвітлюючи їхню професійну діяльність, досягнення та внесок у розвиток науки і техніки[58].

Реєстр фондів Центрального державного науково-технічного архіву України, який також доступний онлайн, містить відомості про різноманітні архівні фонди, що охоплюють проектну, конструкторсько-технологічну, науково-дослідну та патентну документацію. Серед них представлені матеріали

таких установ, як Український Державний проектний інститут «Укрміськбудпроект», Харківський ПромбудНДІпроект, Укргідропроєкт ім. С. Я. Жука, Державний Союзний Запорізький металургійний завод ім. С. Орджонікідзе та багато інших. Кожен фонд містить розгорнуту інформацію про технічні розробки, їх характеристики та історичний розвиток відповідних підприємств. Окрім цього, реєстр включає документи особового походження відомих науковців, інженерів і винахідників. Зокрема, серед них представлені особисті архіви Олексія Бекетова, Бориса Остащенка-Кудрявцева, Якова Кранцфельда, Ігоря Трішевського та інших. Ці матеріали містять біографічні відомості, інформацію про професійні досягнення та внесок у розвиток науки і техніки України, що робить реєстр важливим інформаційним ресурсом для дослідників і істориків.

УНДІАСД виступає провідною установою, що займається дослідженням архівознавства та документообігу, а також впроваджує інновації, які надалі використовуються українськими архівними установами. Серед ключових нововведень варто відзначити програму стандартизації галузі у сфері архівної діяльності та діловодства УНДІАСД, спрямовану на вдосконалення системи архівного обліку та документообігу шляхом імплементації міжнародних стандартів у національну архівну систему[68]. Зазначена програма визначає стратегічні напрями розвитку стандартизації та гармонізації з міжнародними вимогами, що є основою інтеграції України до світового архівного простору. Вона базується на принципах консенсусу, уніфікації, відповідності, актуальності та повноти, передбачаючи єдиний підхід до розроблення, впровадження та використання стандартів роботи з архівними документами. Крім того, програма має суттєвий вплив на процеси оцифрування архівних матеріалів, оскільки стандартизація сприяє ефективному впровадженню сучасних інформаційних технологій у сфері архівної справи та діловодства. Це охоплює розроблення та впровадження єдиних національних стандартів електронного документообігу, визначення структур і форматів даних, що забезпечують інтеграцію до глобальних архівних мереж.

Поряд із цифровізацією державних послуг і процесів, важливим напрямом цифрової трансформації є створення цифрових бібліотек і архівів, які зберігають рідкісні книги, рукописи, старовинні карти та інші культурні артефакти. Це дозволяє не лише зберігати унікальні документи, а й робити їх доступними для широкого кола користувачів незалежно від фізичного стану оригіналів. До найбільш вагомих проєктів у цій сфері належать Українська цифрова бібліотека, ініціативи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), а також Електронна бібліотека «Культура України» Національної бібліотеки ім. Ярослава Мудрого[66;65]

Електронна бібліотека «Культура України» є значущою ініціативою, спрямованою на збереження, популяризацію та поширення української культурної спадщини. У межах цього проєкту створюється інтегрована платформа для накопичення та зберігання оцифрованих документів, які відображають різні аспекти української культури, зокрема історію, мистецтво, етнографію та народні традиції. Основною метою платформи є забезпечення рівного доступу до культурних ресурсів для користувачів з усього світу, а також сприяння інтеграції української культури до глобального інформаційного простору[65].

Українська цифрова бібліотека є проєктом, що забезпечує безоплатний доступ до сучасних і класичних творів як українських, так і зарубіжних авторів. Вона пропонує художню, науково-популярну та публіцистичну літературу у цифровому форматі, доступну для читання на смартфонах і персональних комп'ютерах. Основною метою цього проєкту є стимулювання інтересу до читання серед українців шляхом забезпечення можливості користування книгами у будь-який час і незалежно від місця перебування. Така ініціатива відіграє важливу роль у розвитку національної літератури, популяризації читання та залученні нових поколінь до культурного життя[67]

Історико-культурні ресурси Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) охоплюють унікальні оцифровані документи, книги, картографічні матеріали та давні рукописи. До їх складу входять архіви

Інституту рукопису та Інституту архівознавства, що містять матеріали з історії, культури та мистецтва України. Важливою складовою цих ресурсів є Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини, яка включає оцифровані видання з різних галузей, зокрема історії, культури, мистецтва та науки. Завдяки реалізації цього проєкту користувачі отримують доступ до документів, які раніше були малодоступними через їхній фізичний стан. Це сприяє не лише їх збереженню, але й відкриває можливості для використання науковцями, студентами та широкою аудиторією[66].

На основі аналізу щорічних звітів було побудовано графік за 2019–2023 роки, який відображає динаміку кількості оцифрованих документів у зазначений період. Якщо у 2019 році обсяг оцифрованих матеріалів становив 83 052 одиниці, то вже у 2023 році цей показник зріс до 468 549 одиниць. Така динаміка свідчить про суттєве прискорення процесів цифровізації архівних фондів, що, у свою чергу, сприяє покращенню доступності архівних матеріалів для користувачів та забезпечує збереження цінної інформації в електронному форматі[25;26;68;27].

Протягом останніх п'яти років спостерігається значне зростання кількості оцифрованих архівних документів, причому окремі архівні установи виступають лідерами цього процесу. Так, у 2019 році провідними установами у сфері оцифрування були ЦДАГО, ЦДІАЛ, ЦДКФФА, ЦДНТА, а також державні архіви Вінницької, Волинської, Київської, Луганської та Хмельницької областей. У 2021 році до числа лідерів увійшли ЦДІАК України, ЦДНТА України, ЦДАМЛМ України, а також державні архіви Полтавської, Тернопільської, Сумської та Кіровоградської областей. У 2022 році найбільш активними були ЦДАЕА, ЦДАВО України, ЦДІАК України, ЦДІАЛ України та державні архіви Полтавської, Кіровоградської, Київської та Хмельницької областей[25;26;68;27].

За підсумками 2023 року серед центральних державних архівів провідні позиції посіли ЦДІАК України, ЦДАВО України, ЦДІАЛ України та ЦДАЕА, тоді як серед обласних архівів найвищі показники продемонстрували державні

архіви Полтавської, Кіровоградської та Київської областей. Варто відзначити, що Полтавська область трічі визнавалася лідером у сфері оцифрування, демонструючи стабільно високі результати та послідовність у реалізації цього напрямку діяльності[25;26;68;27].

У сучасних умовах кожен архів активно прагне привернути увагу суспільства до проблем збереження історичної пам'яті, оприлюднюючи на власних інформаційних ресурсах вагомі документальні свідчення, що висвітлюють боротьбу українського народу за незалежність. У цьому контексті, на нашу думку, особливо показовим є звернення Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) до архівних колекцій української еміграції. У січні 2022 р. архів започаткував новий онлайн-проект – «Шлях до Державності: архівні хроніки української еміграції»¹⁴⁸, який став логічним продовженням попередньої ініціативи «Українська революція 1917– 1921 рр.: архівні хроніки».

Цінність цього проекту полягає в актуалізації в сучасному інформаційному просторі подій і документів, що є надзвичайно співзвучними із реаліями сьогодення. Представлені матеріали були сформовані та збережені в період збройної боротьби доби Української революції, а згодом доповнені внаслідок активної й різнопланової громадсько-політичної, культурної, освітньої та наукової діяльності української еміграції в європейських країнах. Зокрема, упродовж січня–березня було оприлюднено тематичні добірки «Соборний чин», «Таборове життя в Польщі» та «Культура в окупації»[49].

Висновки до розділу 2

На основі аналізу теоретичних засад та практичного досвіду цифровізації архівної галузі, представленого у підрозділах, можна сформулювати цілісний висновок щодо сучасного стану та перспектив інформатизації центральних державних архівів України.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що нинішній етап еволюції архівної справи в Україні характеризується фундаментальною трансформацією традиційних установ у динамічні цифрові хаби. Офіційні вебпортали архівів перестали виконувати роль виключно статичних інформаційних вітрин і перетворилися на складні сервісні платформи — «цифрові приймальні», що виступають ключовими медіаторами між державною пам'яттю та суспільством. Цей процес зумовлений переходом від простого накопичення оцифрованого контенту до створення цілісних екосистем, де пріоритетом стає якість користувацького інтерфейсу, наявність інструментів персоналізації та забезпечення безбар'єрного доступу до ресурсів Національного архівного фонду (НАФ).

Ключовим технологічним рушієм цих змін стало впровадження програмної платформи «ARCHIUM» та запуск Міжархівного пошукового порталу («Єдиного вікна доступу»). Аналіз показав, що формування інтегрованого цифрового простору дозволяє подолати асинхронність розвитку різних установ, забезпечуючи уніфікацію стандартів метаданих та наскрізний пошук. Водночас виявлено, що попри успіхи центральних архівів, на регіональному рівні зберігається певна нерівномірність технологічного оснащення, що потребує подальшої стандартизації та методичної підтримки з боку держави.

Практична реалізація Програми оцифрування на 2022–2025 роки продемонструвала безпрецедентні темпи діджиталізації: понад 105,5 млн оприлюднених документів свідчать про перехід від кількісного накопичення до якісної репрезентації. Особливу значущість мають масштабні тематичні проєкти, такі як «Український мартиролог ХХ ст.», мультимедійна виставка «Місце спротиву: Азовсталь» та онлайн-платформа «Шлях до Державності». Ці ініціативи не лише актуалізують історичну пам'ять, а й демонструють інклюзивний підхід, поєднуючи текстові джерела з аудіовізуальним контентом і віртуальними екскурсіями. Оцифрування спадщини Олександра Довженка,

Андрія Малишка та Агатангела Кримського підтверджує орієнтацію архівів на комплексне представлення культурного надбання.

Окремим стратегічним вектором виступає міжнародна співпраця, зокрема з корпорацією FamilySearch International. У контексті повномасштабної агресії РФ це партнерство набуло не лише технологічного, а й безпекового значення. Створення цифрових копій генеалогічних документів та їх хмарне зберігання виконує роль «страхування» національної пам'яті, гарантуючи збереженість інформації навіть у разі фізичного знищення оригіналів. Використання штучного інтелекту для індексації розпізнаних текстів у межах цих проєктів кардинально змінює методологію дослідницької роботи, пришвидшуючи пошук за персоналіями у мільйонах сторінок метричних книг та описів.

Підсумовуючи, можна констатувати, що цифрова зрілість українських архівів визначається успішним поєднанням автономних онлайн-ресурсів та глобальних інтегрованих систем. Сформована модель розвитку орієнтована на демократизацію доступу, прозорість та інтеграцію української архівної спадщини у європейський і світовий інформаційний простір. Основними викликами на найближчу перспективу залишаються питання довготривалого зберігання документів «born-digital», подальша уніфікація науково-довідкового апарату та розвиток інтелектуальних сервісів повнотекстового пошуку, що є необхідною умовою функціонування сучасного інформаційного суспільства.

РОЗДІЛ 3

ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ В ГАЛУЗІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ

3.1. Виклики воєнного стану, безпекові ризики та перспективи повної інформатизації.

Впровадження цифровізації в архівній сфері супроводжується низкою суттєвих проблем. Передусім це значні фінансові витрати, пов'язані із закупівлею технічного обладнання, придбанням програмного забезпечення та підготовкою персоналу. Значна частина архівних установ функціонує в умовах обмеженого фінансування, що ускладнює реалізацію повномасштабної цифровізації. Додатково виникають технічні труднощі, зокрема забезпечення сумісності між різними інформаційними системами, необхідність надійного захисту даних від кіберзагроз, а також гарантування фізичної збереженості цифрових носіїв інформації. Водночас правові та етичні аспекти цифровізації також створюють певні бар'єри, зокрема у питаннях захисту конфіденційної інформації та дотримання авторських прав.

Юрій Ковтанюк виокремлює декілька ключових проблем у процесі цифровізації архівної галузі в Україні. Однією з основних є відсутність уніфікованих підходів до формування системи зберігання документів в електронному вигляді, що охоплює як електронні документи, так і їх цифрові копії. На сьогодні відсутні чітко визначені вимоги до структури та змісту метаданих цих документів, хоча окремі аспекти, пов'язані з метаданими управлінських електронних документів, вже врегульовані. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази та розроблення методичних рекомендацій щодо організації їх зберігання[42].

Іншою важливою проблемою є відсутність централізованої системи «довготривалого зберігання» електронних документів. Існуючі практики оцифрування та збереження архівних матеріалів мають фрагментарний

характер, що ускладнює забезпечення їхньої надійності та цілісності. В умовах тривалого воєнного стану в Україні зазначені проблеми набувають особливої актуальності, що зумовлює потребу в терміновому перегляді та вдосконаленні систем зберігання цифрових копій. Зокрема, актуальним є створення розподіленої системи зберігання, яка б поєднувала централізований і децентралізований підходи залежно від ресурсних можливостей конкретних установ[43].

О. Бойко зазначає, що процес зберігання електронних документів, як і цифровізація загалом, супроводжується низкою викликів і водночас відкриває перспективи подальшого розвитку галузі. Зокрема, стрімке зростання кількості кібератак і випадків витоку інформації актуалізує питання захисту електронних документів, а також необхідність розроблення новітніх технологій шифрування та виявлення вразливостей.

Збільшення обсягів електронних документів створює додаткові труднощі у їх обробці та зберіганні, що потребує активного розвитку хмарних технологій, методів стиснення даних і архівування. Крім того, вимоги міжнародного законодавства, зокрема GDPR у Європейському Союзі, покладають на установи обов'язок забезпечення конфіденційності та належного захисту персональних даних[35].

Л.В. Дідух та Н.В. Залєток у своєму дослідженні визначили низку ключових проблем, які потребують вирішення для ефективної цифровізації архівних документів у майбутньому. Однією з таких проблем є відсутність чинного законодавчого регулювання щодо створення та функціонування цифрового фонду користування документами НАФ. Також значна кількість архівних установ через недостатнє матеріально-технічне та кадрове забезпечення не спроможна організувати належний облік і зберігання цифрових копій, а в окремих випадках — навіть створити такі фонди. Додатковою проблемою є відсутність ефективної системи автоматизованого управління цифровими копіями фонду користування документами НАФ[37].

Ще однією суттєвою проблемою, на їхню думку, є використання вітчизняними архівами ненадійних носіїв інформації для довготривалого зберігання цифрових копій, зокрема оптичних дисків, що створює ризики втрати даних. Усі ці виклики потребують розроблення та впровадження сучасних методів і технологій, спрямованих на забезпечення надійного зберігання та доступу до цифрових архівів, а також формування відповідної нормативно-правової бази й належної підтримки з боку держави та наукової спільноти. Наталія Залеток спільно з фахівчиною Євгенією Чорноморець встановили, що важливою проблемою є також відсутність інтегрованої системи надання електронних архівних послуг. Наразі такі послуги реалізуються через вебсайти окремих архівних установ, які не об'єднані в єдину систему, що призводить до децентралізації та різноманітності підходів, ускладнюючи доступ користувачів до інформаційних ресурсів. Особливо відчутними ці труднощі є на обласному рівні, де фінансування архівів є обмеженим і залежить від місцевих бюджетів та програм інформатизації[40].

Також дослідниці звертають увагу на проблеми матеріально-технічного та кадрового забезпечення архівних установ, які істотно ускладнюють впровадження електронних послуг. Недостатній рівень фінансування обмежує можливості щодо залучення кваліфікованого персоналу, оновлення технічної бази та підвищення професійного рівня працівників. Унаслідок цього архіви, які змогли залучити додаткові фінансові ресурси з альтернативних джерел, мають значно ширші можливості для впровадження електронних сервісів. Таким чином, для ефективного розвитку цифрових архівних послуг необхідним є створення інтегрованої системи, що об'єднувала б усі архівні установи, а також забезпечення належного фінансування та державної підтримки.

Удосконалення управління процесами цифровізації сприятиме розширенню доступу громадян до архівних матеріалів, підвищенню рівня задоволеності користувачів послугами та спрощенню пошуку необхідної інформації. Крім того, це відкриває можливості для монетизації архівних послуг, більш раціонального використання наявних ресурсів і залучення

додаткового фінансування через грантові програми та інші форми підтримки. Водночас цифровізація архівів відіграє важливу роль у збереженні культурної спадщини та забезпеченні її доступності для широкого кола користувачів, зокрема науковців, студентів і дослідників[46].

У статті голови Укрдержархіву А. Хромова порушується проблема недостатнього рівня залучення архівних установ України до участі в європейських проєктах цифрової культурної спадщини. Автор визначає основні принципи діяльності, окреслює цілі створення та аналізує практичний досвід функціонування інтегрованих інформаційних ресурсів Europeana.eu і Archivesportaleurope.net. У публікації також висвітлено процес становлення та перші етапи представлення українських архівних колекцій на зазначених європейських платформах, зокрема колекції «Тризуб – символ Української революції 1917–1921 років» із фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, а також добірки «Унікальні документи Національного архівного фонду», розміщеної на вебпорталі Укрдержархіву.

Особлива увага приділяється значенню поширення в цифровому середовищі документів, що містять зображення державного герба Української Народної Республіки, як важливого інструменту інформування європейської спільноти про безперервність українських державницьких традицій і сталість використання національної символіки. У перспективі А. Хромов розглядає можливість набуття статусу офіційного представника порталу «Архіви Європи» в Україні, а також забезпечення консультативно-методичної підтримки українських архівів щодо питань онлайн-оприлюднення оцифрованих архівних документів [51].

Узагальнюючи окреслені вище тенденції та проблеми цифровізації архівної сфери, варто підкреслити, що поряд із техногенізацією галузі архівіст і надалі виконує традиційні професійні функції: відбір, експертизу, оброблення аналогових і електронних документів; формування довідкового апарату; забезпечення захисту документів і даних у процесі їх використання тощо. Крім цього, його діяльність безпосередньо пов'язана зі зберіганням документів, що

передбачає необхідність знання технічних характеристик архівних будівель, режимів кондиціювання повітря, температурного режиму у сховищах, а також методів уповільнення процесів деструкції документів, зокрема виготовлених на «кислому папері». Отже, ключовим завданням є адаптація традиційних функцій і місії архівіста до сучасних умов розвитку науки, техніки та суспільства.

Водночас, за прогнозами фахівців, найбільш складні виклики ще попереду, коли домінуватиме документ у форматі електронних даних і функціонуватиме необмежена кількість програм для управління документаційними процесами. Потужні масиви даних «переміщуватимуться» до віртуальних сховищ і накопичувачів. У таких умовах виникає потреба у докорінній зміні парадигми архівної діяльності. Архівіст має забезпечувати супровід і цілісність континууму електронного документа, брати активну участь у процесах його створення шляхом надання публічних консультацій, що в подальшому сприятиме ефективному використанню матеріальних і людських ресурсів. Безперечно, функціонування електронного документа та електронного архіву потребує відповідної технічної інфраструктури і формує нові завдання для галузі. Наразі досконалих і універсальних технічних рішень не вироблено ні на національному, ні на міжнародному рівнях, хоча існує значна кількість пропозицій. Саме тому новітні техногенні стратегії активно обговорюються як результат пошуку оптимальної моделі розвитку архівістики, яка дозволить визначити пріоритетність завдань і зосередити увагу на необхідності модернізації нормативно-правового забезпечення галузі.

Отже, сучасний архів потребує фахівця нового типу, який поєднує універсальні знання у гуманітарній, природничо-технічній, соціально-економічній та управлінській сферах і здатний оперативно реагувати на виклики сучасності. Такий спеціаліст має ефективно працювати в умовах швидких і масштабних змін інформаційного середовища, техногенізації архівних процесів, раціонально використовувати потенціал новітніх технологій для розвитку галузевої інфраструктури, а також забезпечувати методичну підтримку та розвиток комунікацій у межах національної архівної системи й на

міжнародному рівні. Водночас він сприяє реалізації інтересів особи, громадянина, суспільства та держави.

Надзвичайно важливою для функціонування архівів є всебічна підтримка з боку держави та громадянського суспільства. Вона може реалізовуватися через впровадження спеціальних програм матеріально-технічного, економічного та іншого забезпечення, активну участь архівних установ у формуванні державної інформаційної політики, підтримку з боку приватного сектору, орієнтованого на розвиток архівної галузі, а також через проведення широких іміджевих і комунікаційних кампаній, спрямованих на захист галузевих інтересів і налагодження зв'язків із громадськістю.

Водночас архівіст має бути забезпечений належними соціальними гарантіями та всебічною підтримкою з боку держави і суспільства, мати сприятливі умови для реалізації професійних обов'язків і розвитку власних інтересів, а також можливості для підвищення наукового і практичного рівня кваліфікації. Усе це є необхідною передумовою для повноцінного служіння архівній справі та дотримання положень Кодексу етики архівістів[33].

Понад вісім років війни архівні установи України та їхні інформаційні ресурси зазнають суттєвих руйнувань і втрат унаслідок ракетних обстрілів, бомбардувань, окупації населених пунктів і знищення об'єктів соціокультурної інфраструктури, серед яких опинилися державні архіви АР Крим, Донецької, Луганської, а також Запорізької, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської та інших областей, архіви й архівні підрозділи багатьох міст, районів і територіальних громад. Значна кількість архівістів і членів їхніх родин постраждала від воєнної агресії. У зв'язку з цим Державна архівна служба України ініціювала створення благодійного рахунку для підтримки архівних установ в умовах агресії, забезпечення їх функціонування, а також збереження безпеки документальної спадщини. Паралельно розпочато процес оптимізації центральних державних архівів, у межах якого сформовано об'єднані ресурси чотирьох архівів, а також затверджено новий статус Центрального державного архіву громадських

об'єднань та українки і Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву.

У цьому контексті окреслена нами проблема набуває особливої ваги та актуальності, що зумовлено низкою чинників. По-перше, відбувається перебудова всієї діяльності архівів і центрів архівної науки відповідно до умов воєнного часу: змінено пріоритети, підходи до організації та режиму роботи, внесено корективи до наукової проблематики, яка дедалі більше орієнтується на питання безпеки і захисту архівних ресурсів, а також протидію агресивній політиці Росії та її інформаційній експансії. Розпочато критичне осмислення рівня готовності архівної системи та її персоналу до функціонування в умовах військового вторгнення, усуваються виявлені недоліки та узагальнюється отриманий досвід. По-друге, у часовому вимірі війна суттєво вплинула на масштаби й темпи цифровізації архівних інформаційних ресурсів і страхового фонду документації, водночас актуалізувавши необхідність перегляду змісту та якості науково-методичного забезпечення організаційно-технологічних процесів, а також адекватного реагування українських архівознавців на дії ворога, включаючи нейтралізацію його агентів впливу, зрадників і колаборантів. По-третє, ескалація воєнної риторики, шантаж і погрози застосування ядерної зброї супроводжуються активним використанням історичних сюжетів, спотворенням і фальсифікацією документальних джерел у працях російських істориків та архівознавців, критика яких, за окремими винятками, тривалий час залишалася поза належною увагою української історіографії та архівістики, а їхні великодержавні й шовіністичні підходи не отримували достатнього аналізу й спростування. По-четверте, варто зазначити, що серед наукових праць з архівознавства, опублікованих упродовж останніх десятиліть, переважають навчальні та науково-методичні матеріали, тоді як дослідження, присвячені загальній теорії та методології архівної справи, що становлять її наукову основу, залишаються поодинокими. Усе це актуалізує потребу в дослідженні процесів оновлення теоретико-методологічного і проблемно-тематичного поля архівної науки з урахуванням умов війни, цифровізації інформаційних ресурсів і

формування електронного сегмента архівознавства, що й визначає наукову новизну порушеної у статті проблеми[41].

15 лютого 2022 року Україна пережила найбільшу у своїй історії DDoS-атаку, яка стала безпрецедентним випробуванням для цифрової стійкості держави. Під удар потрапили банківський сектор, енергетична інфраструктура, портал «Дія» та офіційні вебсайти органів державної влади, при цьому потужність атаки досягала десятків гігабіт на секунду. Незважаючи на масштабність цього своєрідного «стрес-тесту», цільові ресурси змогли витримати навантаження: завдяки злагодженій роботі центрів очищення трафіку та систем протидії вдалося забезпечити стабільне функціонування сервісів, при цьому не було зафіксовано витоків даних чи фінансових збитків. Основна небезпека подібних інцидентів полягає у трансформації цілей агресора — нині кібератаки дедалі частіше використовуються як інструмент спеціальних інформаційно-психологічних операцій, спрямованих не стільки на викрадення інформації, скільки на дестабілізацію суспільства, провокування панічних настроїв та дискредитацію органів влади[72].

З урахуванням таких загроз, безпека сучасного архівного вебресурсу повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що передбачає захист від хакерських атак, шкідливого програмного забезпечення та спаму. Її сутність полягає не лише у протидії зовнішнім втручанням, але й у підтриманні належної репутації установи та гарантуванні безперервного доступу користувачів до інформаційних ресурсів. До ключових складових захисту, які дозволяють мінімізувати ризики дестабілізації, належать застосування захищених протоколів передачі даних (HTTPS), систематичне резервне копіювання, використання двофакторної автентифікації та постійний моніторинг вразливостей програмного забезпечення. Лише за умови поєднання сучасних технічних рішень із ефективним системним адмініструванням можна забезпечити цілісність архівних фондів у цифровому середовищі та запобігти використанню вебресурсу як інструменту інформаційної війни.

Війна суттєво загострює проблему не лише збереження, але й формування та дослідження архівних матеріалів. Архіви в умовах воєнного стану набувають особливо важливого значення з огляду на їхню інформаційну, адміністративну, оперативну, історичну, культурну та наукову цінність. Українські архівні установи, зберігаючи документи з історії національного державотворення, без перебільшення відіграють одну з ключових ролей у захисті національних інтересів і загальнодержавних цінностей. Національні архівні інформаційні ресурси є одним із найцінніших надбань держави та важливою складовою української і світової історико-культурної спадщини. Водночас вони виступають потужним інформаційним ресурсом у захисті української державності та національних інтересів, який необхідно активно застосовувати у політичній, ідеологічній та інформаційній протидії російському агресору.

У цьому контексті завдання архівістів сьогодні полягає у збереженні документальної спадщини, запобіганні її вивезенню та руйнуванню, примноженні архівних ресурсів, створенні умов для максимально широкого доступу і використання документів НАФ, а також у накопиченні документальних свідчень героїчної боротьби українського народу з російськими агресорами. Водночас завдання науковців — істориків, архівознавців і документознавців — полягає у дослідженні та висвітленні подій української історії в контексті глобальних геополітичних змін, протиставляючи російському імперському гранд-нарративу власний історіографічний дискурс із широким використанням джерельного потенціалу українських архівів.

Важливим напрямом діяльності має стати активізація участі українських науковців і архівістів у міжнародних проєктах зі збереження, вивчення, оцифрування та репрезентації архівних і документальних ресурсів. Успіх у цьому значною мірою залежить від цілісності та збереженості українських архівів[48].

Отже, цифровізація архівної галузі в умовах воєнного стану перетворилася з суто технічного завдання на критичний чинник національної

безпеки та збереження історичної пам'яті. Попри суттєві перешкоди — від хронічного недофінансування та законодавчих прогалин до постійних кіберзагроз і ризику фізичного знищення фондів — війна стала каталізатором оновлення всієї архівної парадигми. Створення розподілених систем зберігання, інтеграція в європейський цифровий простір та підготовка фахівців нового типу є необхідними умовами для трансформації архівів у потужний інструмент протидії ворожим фальсифікаціям і гарантування безперервного доступу до національного надбання в цифрову епоху.

3.2. Здобутки у сфері та цілі для покращення

Незважаючи на чисельні проблеми, на думку О. Бойка, існують і позитивні перспективи розвитку інформатизації архівної галузі. Розвиток технологій штучного інтелекту та аналітики даних дає змогу значно спростити опрацювання та аналіз великих масивів електронних документів, що підвищує ефективність управління інформаційними ресурсами. Зростання мобільності працівників і користувачів посилює вимоги до доступності електронних документів у будь-який час і з будь-якого місця, що, своєю чергою, стимулює створення мобільних застосунків для роботи з такими документами. Стандартизація та забезпечення сумісності між різними системами й форматами електронних документів сприяють покращенню обміну даними та підвищенню рівня їхньої безпеки[45].

Попри зазначені у попередньому підрозділі проблеми, перспективи розвитку цифровізації є доволі обнадійливими. Цифрові архіви здатні забезпечити широкий доступ до культурної спадщини, сприяти збереженню унікальних документів і стимулювати нові наукові дослідження. Удосконалення менеджменту цифровізації може суттєво підвищити рівень задоволеності громадян архівними послугами, створити передумови для монетизації окремих архівних сервісів, а також спростити доступ до архівних даних як для громадян, так і для дослідників. Окрім того, активне застосування

цифрових технологій у популяризації архівної діяльності, зокрема через соціальні мережі та освітні проєкти, здатне залучити нові покоління до вивчення історії та культурної спадщини, що сприятиме збереженню та передаванню знань майбутнім поколінням.

У сфері цифровізації архівів Наталія Залєток зазначає, що чинні програми інформатизації передбачають переведення архівних документів в електронну форму, створення електронних інформаційно-пошукових систем, а також розвиток відповідної техніко-технологічної інфраструктури. Ці заходи спрямовані на підвищення рівня збереженості документів Національного архівного фонду та забезпечення надання електронних послуг користувачам, що є одним із ключових напрямів розвитку е-культури відповідно до Стратегії формування інформаційного суспільства в Україні[12].

Використання сучасних ІКТ у діяльності архівів, як підкреслює Залєток, дасть змогу суттєво покращити реалізацію їхньої соціально-комунікативної функції та підвищити якість обслуговування користувачів. Однією з перспектив вона вважає впровадження єдиної інтегрованої платформи, зокрема ARCHIUM, яка вже застосовується в окремих архівних установах і має потенціал до подальшого розширення. Це дозволить сформувати централізовану систему, що забезпечить ефективне управління архівними документами, уніфікацію форм надання послуг і спростить доступ користувачів до цифрових архівних матеріалів. Т.М. Деркач, Т.А. Дмитренко та І. Мосесян також розглядають значні перспективи цифровізації архівної справи. На їхню думку, інформатизація архівної сфери є комплексною системою організаційних, науково-методичних і технологічних заходів, спрямованих на створення локальних і централізованих баз даних. Вона передбачає формування національної архівної інформаційної системи, що сприятиме покращенню обліку та доступу до архівних документів, а також інтеграції архівних ресурсів у світові інформаційні мережі[36].

Основна мета інформатизації архівної справи, на думку дослідників, полягає в оптимізації процесів зберігання документів і захисті національних

інтересів у цій сфері. Вони вважають, що комп'ютеризація управлінських функцій, комплектування архівів і створення електронних систем архівних довідників суттєво підвищить ефективність роботи архівних установ. Використання комп'ютерних технологій для копіювання та створення електронних копій документів значно спростить доступ до архівних матеріалів.

Науковці також наголошують, що впровадження інформатизації архівної справи в Україні є невіддільним від глобальних процесів у цій галузі. Вони зазначають, що розвиток архівних інформаційних систем у світі, насамперед у країнах із високим рівнем інформаційних технологій, став важливим стимулом для України. Відтак для успішної цифровізації архівної справи необхідно продовжувати розробку національних архівних інформаційних систем, забезпечувати належне технічне й програмне забезпечення, а також адаптувати міжнародний досвід до вітчизняних умов.

Ігор Резнік також вбачає значні перспективи розвитку архівної справи через інтеграцію сучасних технологій і підтримує підходи Т.М. Деркач, Т.А. Дмитренко та І. Мосесян, зокрема щодо цифровізації архівних процесів. Реалізація проекту «Комплексна система інформатизації ЦДАМЛМ України» та інших інформаційних ресурсів, на його думку, дає змогу ефективно зберігати та забезпечувати дистанційний доступ до архівних документів. Використання онлайн-сервісів і розширення пошукових можливостей значно полегшує роботу дослідників і широкої громадськості[36;50].

Фахівець також вважає, що подальший розвиток архівної справи значною мірою залежить від залучення молодих спеціалістів, які здатні прискорити процеси оцифрування та модернізації. Водночас важливим є пошук додаткових фінансових ресурсів шляхом співпраці з благодійними організаціями та участі у грантових програмах, що може сприяти розвитку цифрової архівної інфраструктури, особливо в умовах сучасної економічної ситуації та воєнних викликів.

Окремої уваги заслуговує взаємодія Державної архівної служби України з корпорацією FamilySearch International[69], що є наймасштабнішим

інвестиційним проектом у сфері цифровізації Національного архівного фонду за останнє десятиліття. Новий етап партнерства, розпочатий у червні 2020 року, заклав юридичне підґрунтя для масового оцифрування документів генеалогічного характеру. Стратегічною метою цієї ініціативи є створення глобального цифрового фонду користування та забезпечення безперешкодного доступу до історичної інформації, що має високий попит серед дослідників в Україні та за її межами.

Станом на 2024–2025 роки до проекту залучено більшість обласних державних архівів, що дозволило перевести у цифровий формат десятки мільйонів сторінок метричних книг, сповідних розписів та актових книг. Ключовою інновацією стала зміна парадигми доступу: оцифровані дані тепер обов'язково оприлюднюються на офіційних вебпорталах архівних установ. Такий підхід гарантує безкоштовність та інклюзивність доступу, а використання штучного інтелекту для індексації розпізнаних текстів трансформує механічний перегляд документів у швидкий пошук за персоналіями.

В умовах повномасштабної агресії РФ партнерство з FamilySearch набуло критичного значення як інструмент гарантування безпеки інформаційних ресурсів. Створення резервних копій на віддалених серверах забезпечує «страхування» національної пам'яті, дозволяючи відновити зміст фондів у разі фізичного знищення оригіналів. Попри війну, активність у сфері міжнародної кооперації не зупинилася: свідченням цього стало підписання у березні 2022 року договору про співробітництво між ЦДАВО України та американською корпорацією.

Сьогодні Укрдержархів та FamilySearch International продовжують активне розширення взаємодії. Поглиблення цього співробітництва не лише стабілізує діяльність архівних установ у воєнний період, а й забезпечує неперервність процесів збереження та інтеграцію української архівної спадщини у глобальний цифровий простір[71].

При цьому слід відзначити, що в умовах війни суттєво активізується міжнародна співпраця українських архівістів, а також розширюється залучення допомоги з боку зарубіжних партнерів і міжнародних інституцій. Зокрема, вже у березні 2022 р. було досягнуто домовленості з Національним архівом Сполученого Королівства про тимчасове передавання на зберігання цифрових копій документів українських архівів до хмарних сховищ, наданих британською стороною, що забезпечує додатковий рівень їхнього захисту в умовах воєнних ризиків[73].

Висновки статті Ковтанюка Ю. достатньо повно відображають реальний стан розвитку архівної цифровізації: «...найбільших успіхів у розбудові загальної системи від створення до передавання на постійне зберігання документів в електронній формі досягли українські архівісти. Водночас важливою проблемою залишається формування системи «довготривалого зберігання», розбудову якої, на наш погляд, доцільно розпочинати з визначення вимог до інформаційних об'єктів, якими вона буде наповнюватися. Це, у свою чергу, суттєво впливає на структуру та зміст метаданих, необхідних для ефективного управління такою системою. У цьому контексті доцільно враховувати позитивний досвід українських архівістів і бібліотекарів. Надактуальним завданням є також доопрацювання, з урахуванням кращих вітчизняних і зарубіжних практик, Концепції створення Національної електронної бібліотеки України» [44].

Отже, аналіз здобутків та стратегічних цілей інформатизації свідчить, що попри складні умови, архівна галузь України демонструє високу адаптивність та динаміку цифрового розвитку. Подальші перспективи галузі пов'язані з переходом від простого копіювання до впровадження інтелектуальних систем управління даними, хмарного зберігання та повної інтеграції української документальної спадщини у світовий інформаційний простір. Уніфікація вимог до довготривалого збереження електронних документів залишається пріоритетним завданням, вирішення якого забезпечить сталість і доступність цифрових архівів для майбутніх поколінь.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи результати дослідження, викладені у підрозділах 3.1 та 3.2, можна сформулювати цілісний висновок щодо сучасного стану, викликів та стратегічних перспектив інформатизації центральних державних архівів України в умовах глобальних трансформацій та воєнних викликів.

Нинішній етап цифрової трансформації архівної галузі характеризується складною діалектикою між стрімким технологічним прогресом та безпрецедентними безпековими ризиками. Аналіз теоретичних та практичних аспектів цифровізації свідчить, що цей процес перестав бути лише питанням технічного оновлення, перетворившись на фундаментальний чинник захисту національних інтересів та збереження культурної ідентичності України. В умовах повномасштабної російської агресії національні архівні ресурси виступають не лише об'єктами збереження, а й потужним інструментом інформаційної протидії, що дозволяє протиставляти український історіографічний дискурс імперським наративам агресора.

Дослідження виявило низку критичних проблем, які стримують темпи повної інформатизації галузі. Насамперед це фінансова дефіцитність, що обмежує можливості закупівлі сучасного обладнання та підготовки кваліфікованого персоналу. Технологічна асинхронність між різними установами посилюється відсутністю уніфікованих підходів до формування систем довготривалого зберігання та єдиних стандартів метаданих. Як зазначають фахівці, ключовим бар'єром є відсутність чітко визначених вимог до структури інформаційних об'єктів, що ускладнює управління електронними документами на всіх етапах їхнього життєвого циклу.

Водночас безпекові виклики воєнного стану стимулювали пошук інноваційних рішень у сфері збереження даних. Стратегічно важливим досягненням стало поглиблення міжнародної співпраці, зокрема у форматі «хмарного страхування» архівної інформації. Домовленості з міжнародними партнерами, такими як Національний архів Сполученого Королівства та

корпорація FamilySearch International, дозволили створити цифрові резервні копії та забезпечити їхнє зберігання у захищених хмарних сховищах поза межами зони бойових дій. Це не лише мінімізує ризики безповоротної втрати документів у разі фізичного пошкодження архівів, а й закладає основу для інтеграції української спадщини у глобальний цифровий простір.

Перспективи подальшого розвитку галузі вбачаються у впровадженні інтелектуальних систем опрацювання даних. Використання технологій штучного інтелекту та аналітики великих масивів даних відкриває можливості для автоматизації повнотекстового пошуку та якісного аналізу електронних документів. Орієнтація на мобільність користувачів та створення дистанційних сервісів (мобільних застосунків, віртуальних читальних залів) сприяє демократизації доступу до архівів, підвищуючи рівень задоволеності громадян та популяризуючи архівну справу серед широких верств суспільства.

Підсумовуючи, можна констатувати, що попри складні фінансові та безпекові умови, українська архівна система демонструє високий рівень адаптивності та життєстійкості. Головним завданням на найближчу перспективу залишається розробка та впровадження нормативно-правової та методичної бази для довготривалого зберігання «born-digital» документів, уніфікація науково-довідкового апарату та подальша розбудова цифрової інфраструктури, що забезпечить неперервність збереження національної пам'яті та її активне функціонування в сучасному інформаційному суспільстві. Таким чином, інформатизація архівів трансформується з вузьковідомчого завдання у стратегічну державну програму забезпечення інформаційної безпеки та культурного суверенітету України.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне теоретичне узагальнення та розв'язання актуальної наукової проблеми — дослідження стану, тенденцій та перспектив інформатизації архівної справи в Україні в умовах сучасних викликів. Проведене дослідження повністю відповідає поставленій меті та завданням, що були окреслені у вступі, а отримані результати дозволяють сформулювати такі висновки:

По-перше, як було зазначено у вступній частині роботи, актуальність дослідження зумовлена глибокими трансформаційними процесами переходу до цифрового суспільства. Архівна галузь, яка традиційно базувалася на консервативних методах збереження паперових носіїв, сьогодні проходить етап докорінного переосмислення своєї місії. Аналіз наукової літератури та джерельної бази засвідчив, що інформатизація архівів перестала бути суто технічним питанням і перетворилася на стратегічний напрям державної політики, що забезпечує сталість національної пам'яті в умовах глобальних інформаційних загроз.

По-друге, дослідження підтвердило, що фундаментом інформатизації є нормативно-правове забезпечення. Починаючи з базового Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», в державі було створено правове поле для функціонування галузі. Проте, аналіз сучасного стану законодавства виявив певну фрагментарність та неузгодженість окремих актів. Встановлено, що чинна база потребує негайної модернізації, зокрема в частині регулювання статусу документів, що «народилися цифровими» (born-digital), та легітимізації цифрового фонду користування. Відсутність уніфікованих вимог до метаданих та довготривалого зберігання електронних документів залишається одним із ключових бар'єрів на шляху до повної цифровізації.

По-третє, у ході роботи було детально проаналізовано виклики, спричинені повномасштабною збройною агресією РФ проти України. Війна внесла суттєві корективи у пріоритети архівної діяльності. Встановлено, що

фізичне руйнування архівів у багатьох областях (зокрема Херсонській, Харківській, Донецькій та інших) актуалізувало питання безпеки та «евакуації» інформації у цифровий простір. Масштабні DDoS-атаки на державні ресурси, зафіксовані з початку 2022 року, стали «стрес-тестом» для архівної системи, підтвердивши необхідність впровадження багаторівневого кіберзахисту, використання захищених протоколів передачі даних та хмарних технологій.

По-четверте, особливу увагу в роботі приділено здобуткам у сфері міжнародної співпраці, які стали вагомим фактором життєстійкості українських архівів. Визначено, що партнерство з корпорацією FamilySearch International є наймасштабнішим інвестиційним проєктом десятиліття, який дозволив не лише оцифрувати мільйони сторінок генеалогічних документів, а й створити їхні резервні копії на віддалених серверах. Важливим висновком є те, що така співпраця забезпечує «страхування» національної спадщини: навіть у разі фізичного знищення оригіналів, інформація залишиться доступною для світової спільноти. Також відзначено унікальний досвід співпраці з Національним архівом Сполученого Королівства щодо тимчасового зберігання цифрових копій українських документів у британських хмарних сховищах, що є безпрецедентним кроком солідарності у сфері архівної безпеки.

П'яте, у роботі обґрунтовано, що сучасний етап інформатизації потребує фахівця нового типу. Архівіст сьогодні — це не просто хранитель фондів, а висококваліфікований менеджер інформаційних ресурсів, який володіє знаннями в галузі ІТ, права та комунікацій. Трансформація професійної парадигми передбачає активну участь архівістів у створенні електронних систем управління документами ще на стадії їхнього виникнення в установах-фондоутворювачах. Це дозволить забезпечити цілісність континууму електронного документа від моменту створення до передавання на постійне зберігання.

Шосте, визначено перспективи подальшого розвитку галузі, які полягають у переході до інтелектуальних систем опрацювання даних. Використання технологій штучного інтелекту для розпізнавання та індексації

рукописних текстів (наприклад, метричних книг) здатне перетворити масиви статичних зображень на динамічні бази даних із миттєвим пошуком. Крім того, впровадження єдиних інтегрованих платформ, таких як «ARCHIUM», та розвиток мобільних застосунків для доступу до архівних сервісів є необхідним кроком для демократизації доступу до інформації та задоволення потреб сучасного користувача.

Загальний висновок дослідження полягає в тому, що попри критичний брак фінансування, технічні труднощі та воєнні загрози, інформатизація центральних державних архівів України демонструє високий рівень адаптивності. Українська архівна система не лише вистояла в умовах війни, а й змогла активізувати процеси оцифрування, інтегруватися у глобальний цифровий простір та розпочати формування новітньої методології архівознавства.

Таким чином, завдання дослідження виконано у повному обсязі. Робота доводить, що повна інформатизація архівів є єдино можливим шляхом збереження документальної спадщини України як невід'ємної частини світової культурної скарбниці. Результати роботи можуть бути використані для подальшої розробки методичних рекомендацій щодо вдосконалення цифрової інфраструктури архівних установ та модернізації нормативно-правової бази архівної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 96 с. Ст. 34.
2. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>
3. Про затвердження Правил роботи архівних установ України: наказ Міністерства юстиції України від 08 квітня 2013 р. № 656/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13#Text>
4. Про затвердження Положення про організацію роботи архівів: наказ Міністерства юстиції України від 27 травня 2015 р. № 797/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0624-15#Text>
5. Про затвердження Положення про умови зберігання документів Національного архівного фонду: наказ Міністерства юстиції України від 02 березня 2015 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-15#Text>
6. Про затвердження Порядку проведення Державною архівною службою України перевірок стану архівної справи в державних архівах областей, міста Києва, галузевих державних архівах, архівних відділах районних державних адміністрацій, архівних відділах міських рад: наказ Міністерства юстиції України від 10 травня 2019 р. № 1420/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0503-19#Text>
7. Про затвердження Типового положення про архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, державного і комунального підприємства, установи та організації: наказ Міністерства юстиції України від 10 лютого 2012 р. № 232/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0202-12#Text>

8. Про затвердження Типового положення про секретний архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації: наказ Міністерства юстиції України від

12 лютого 2015 р. № 167/5/104.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-15#Text>

9. Про затвердження Переліку типових документів, що створюються під час діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів: наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2012 р. № 578/5.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-12#Text>

10. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання: наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14#Text>

11. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях: наказ Міністерства юстиції України від 18 червня 2015 р. № 1000/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>

12. Деякі питання документування управлінської інформації: постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text>

13. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 31 грудня 2023 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/851-15>

14. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

15. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01 грудня 2022 року № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/2807-20>

16. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX : станом на 27 лют. 2026 р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>

17. Стратегія розвитку архівної справи до 2025 року. *Державна архівна служба України: веб-сайт*. URL: <https://surl.lu/tyescvw>

18. ДСТУ 2732:2023. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2024-03-01]. Вид. офіц. Київ, 2023. 31 с.

19. Приймання-передавання документів в електронній формі на постійне зберігання : метод. рекомендації / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід.ін-т архів. справи та документознавства ; уклад.: В. Ф. Бойко, Ю. С. Ковтанюк, З. М. Сverdлик. – Київ, 2022. – 80 с

20. Про схвалення Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2024 р. № 1349-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-2024-%D1%80>

21. Про внесення змін до Правил роботи архівних установ України : Наказ Міністерства юстиції України від 18 квіт. 2022 р. № 1499/5. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0435-22>

22. Про затвердження Порядку приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання: наказ Міністерства юстиції України від 30.12.2020 №4555/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1317-20#Text>

23. Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності Державної архівної служби України у сфері архівної справи та страхового фонду документації : Наказ Міністерства юстиції України від 17 жовт. 2022 р. № 4559/5. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1267-22>

24. Нормативно-правова база. *Державна архівна служба України: веб-сайт*. URL: <https://archives.gov.ua/ua/normatyvno-metodychna-baza/>

25. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2021 році та пріоритети на 2022 рік. Державна архівна служба України. 94с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/zvit2021-archiv.pdf>

26. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2022 році та пріоритети на 2023 рік. Державна архівна служба України. 79с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_2022_archiv.pdf

27. Публічний звіт Голови Укрдержархіву Хромова А.В. про підсумки діяльності Державної архівної служби України у 2019 році. Державна архівна служба України. 64 с. URL: https://old.archives.gov.ua/Public-info/2020_02_12_pub_zv.pdf

28. Програма оцифрування архівних інформаційних ресурсів ЦДІАК України на 2026–2030 роки : проєкт. URL: <https://tsdial.archives.gov.ua/Docs/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%202026-2030.pdf>

29. Звіт Державної архівної служби України про виконання плану заходів на 2025 – 2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року станом на 01.01.2026 URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/zvit-4-25_ns_tekst.pdf

30. Галузева програма стандартизації у сфері архівної справи та діловодства. УНДІАСД. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/Galuzeva%20programa.pdf>

31. Артеменкова О. Нормативно-правове забезпечення впровадження інформаційних технологій у діяльність архівних установ України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 62–69.
32. Архів війни: зібрати та зберегти. URL: <https://koda.gov.ua/derzhavnyjarhiv-kyyivskoyi-oblasti-prodovzhuye-realizacziyu-proektu-arhiv-vijny-zibraty-tazberegty/>
33. Бездрабко В. Архів, архівіст, архівна культура: ідея, метафора, постання майбутнього образу. *Архіви України*. 2019. Вип. 2. № 319. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/55>
34. Бойко В., Кулешов С. Зумовлені війною: про деякі інновації в сучасному українському документознавстві та архівознавстві. *Архіви України*. 2023. Вип. 1 (334). С. 13–35. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2023.334.013>
35. Бойко О. Р. Електронний документ: вітчизняний та міжнародний досвід зберігання інформації. *Вісник Харківської державної академічної культури*. 2024. № 65. С. 25-36. URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/307594>
36. Деркач Т., Дмитренко Т., Мосесян І. Новітні інформаційно-аналітичні технології в архівній галузі. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/4230/1/%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%874.pdf
37. Дідух Л., Залеток Н. Досвід українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду. *Архіви України*. 2019. Вип. 1. № 318 (січень – березень). URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/51>
38. Електронні архіви в Україні: як держава планує зберігати електронні документи : [вебсайт]. *Вчасно*. URL: <https://vchasno.ua/elektronni-arhivy-ukrainy/>
39. Залеток Н., Чорноморець Є. Практичні проблеми впровадження електронних послуг в архівних установах України. 2023. 206с. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=8pZiJ

LIAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=8pZiJLIAAAAJ:ye4kPc
JQO24C

40. Залеток Н., Чорноморець Є. Сучасний стан упровадження електронних послуг центральними та обласними державними архівними установами України. *Архіви України*. 2023. Т, 1. № 334. С. 27–40. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=8pZiJLIAAAAJ&citation_for_view=8pZiJLIAAAAJ:5awf1xo2G04C

41. Калакура Я. Українська архівна наука у викликах війни та цифровізації інформаційних ресурсів архівів. *Архіви України*. 2022. № 4 (333). С.19-45.

42. Ковтанюк Ю. Актуальні питання збереженості фондів архівів, бібліотек і музеїв як установ культури в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник*. 2024. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2024_2_4

43. Ковтанюк Ю. Від концепції зберігання документів в електронній формі до нормативно правової бази створення національних архівних та бібліотечних інформаційних ресурсів. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. URL: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/307129>

44. Ковтанюк Ю. Від концепції зберігання документів в електронній формі до нормативно-правової бази створення національних архівних та бібліотечних інформаційних ресурсів. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. С. 99-115

45. Кравець Р. Б., Бойко П. О., Марковець О. В. Електронний архів як засіб швидкого доступу до управлінської інформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. Т, 19. №4. С.14-21. URL: <https://bdi.com.ua/uk/journals/tom-19-4-2023/yelektronny-arkhiv-yak-zasib-shvidkogo-dostupu-do-upravlinskoyi-informatsiyi>

46. Марковець О. В., Горова В. О., Бойко П. О. Створення електронного архіву закладу вищої освіти: особливості оцифрування службових документів та програмна реалізація інформаційного ресурсу.

Вісник Харківської державної академічної культури. 2024. № 65. С. 208-226.
URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/307710>

47. Охріменко Г., Федорук О. Автоматизація управління життєвим циклом електронних документів у сучасних архівних системах. Архіви України. 2023, вип. 4. С. 58–70. DOI 10.47315/archives2023.337.058

48. Палієнко М. Г. Архіви та архівна наука України в умовах війни: виклики і перспективи розвитку. Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.). URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/3545>

49. Палієнко М. Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності / М. Палієнко. Архіви України. 2022. № 1. С. 12-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2022_1_4

50. Резнік І. Роль і функції архіву в добу інформаційного суспільства: нові тенденції і підходи (з досвіду ЦДАМЛМ України 2012–2022 рр.). Архіви України. 2023. №.3(336). С.55-73. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/2088432>

51. Хромов А. Портал «Архіви Європи» та репрезентація України в європейському просторі оцифрованого культурного надбання. Архіви України. 2020. № 2 (323). С. 7–16.

52. Шологон, Л. І. Інформатизація архівної справи в Україні (на прикладі Державного архіву Івано-Франківської області). Вісник гуманітарних наук, 2025р. вип.10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17088155>

53. Archium/ Архіум. Міжархівний пошуковий портал. URL: <https://searcharchives.net.ua>.

54. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://tsdavo.gov.ua>

55. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://cdiak.archives.gov.ua>

56. Центральний державний архів громадських об'єднань та аспектів соборності України. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://tsdahou.archives.gov.ua>

57. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://csamm.archives.gov.ua>

58. Центральний державний науково-технічний архів України. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://cdnta.archives.gov.ua>

59. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів України. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua>

60. Документи Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Державна архівна служба України: веб-сайт. URL: <https://tsdahou.archives.gov.ua/arhiv-vystavkovykh-proyektiv/vystavkovi-proyekty-czdago-ukrayiny/ukrayina-shlyah-do-peremogy-do-70-yi-richnyczy-peremogy-nad-naczystskoyu-nimechchynoyu/dokumenty-czentralnogo-derzhavnogo-arhivu-zarubizhnoyi-ukrayiniky-czdazu/>

61. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів України: веб-сайт. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/>

62. Міжархівний пошуковий портал «Archium». Електронний ресурс: веб-сайт. URL: <https://archium.archives.gov.ua>

63. Український мартиролог ХХ ст. *Державна архівна служба України: веб-сайт.* URL: <https://archives.gov.ua/um.php>

64. Архів архівного законодавства. *Державна архівна служба України: веб-сайт.* URL: https://archives.gov.ua/arch_zakon/ .

65. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. Бібліотека «Культура України». URL: <https://elib.nlu.org.ua/>

66. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Історико-культурні ресурси. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1540> (дата звернення: 12.07.2024).

67. Українська цифрова бібліотека. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/ukra-nska-cifrova-biblioteka> (дата звернення: 23.07.2024).

68. УНДІАСД. <https://undiasd.archives.gov.ua/>

69. FamilySearch: веб-сайт. URL: <https://www.familysearch.org/uk/global>

70. Розпочато еру електронного архівування в Україні. *Державна архівна служба України: веб-сайт.* URL: <https://surl.lt/lxjgra>

71. Співробітництво державних архівів з корпорацією FamilySearch International (США) розширюється : веб-сайт. Кабінет Міністрів України : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spivrobitnictvo-derzhavnih-arhiviv-z-korporaciyeyu-familysearch-international-ssha-rozshiryuyetsya>

72. Україна успішно відбила найбільшу DDoS-атаку в своїй історії. Держспецзв'язку. 15 лютого 2022. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/ukrayina-uspishno-vidbila-naibilshu-ddos-ataku-v-svoyii-istoriyi>

73. Перша Угода про резервне зберігання цифрових копій документів НАФ України у хмарних сховищах іноземних партнерів : вебсайт. Урядовий портал : Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. 2022. 23 берез. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/persha-ugoda-pro-rezervne-zberigannya-cifrovih-kopij-dokumentiv-naf-ukrayini-u-hmarnih-shovishchah-inozemnih-partneriv>